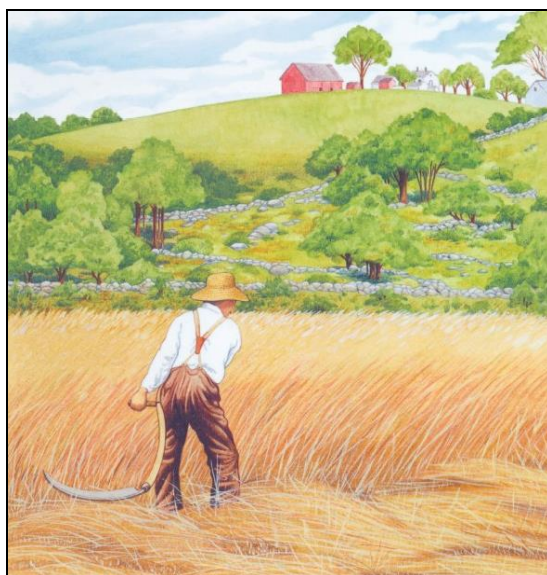

Міністерство освіти і науки України
Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського

Кафедра географії

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини
Українське географічне товариство (м. Київ)

ЗБІРНИК МАТЕРІАЛІВ

**I Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції
(з міжнародною участю)**

**“Етнокультурне ландшафтознавство:
теоретичні та прикладні аспекти”**

28-29 травня 2018 року

Вінниця 2018

УДК 911.53 : 911.2 (043.5)
ББК 26.821

Затверджено до друку Вченою радою
природничо-географічного факультету
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського
(протокол № 10 від 13.05.2018)

Редакційна колегія:

Воловик В.М. – доктор географічних наук, професор кафедри географії, ВДПУ імені Михайла Коцюбинського (відповідальний редактор); **Денисик Г.І.** – доктор географічних наук, професор, зав. кафедри географії ВДПУ імені Михайла Коцюбинського; **Гудзевич А.В.** – доктор географічних наук, професор, ВДПУ імені Михайла Коцюбинського; **Браславська О.В.** – доктор педагогічних наук, професор, зав. кафедри географії та методики її навчання УДПУ імені Павла Тичини; **Ситник О.І.** – кандидат географічних наук, доцент, УДПУ імені Павла Тичини; **Атаман Л.В.** – кандидат географічних наук, лаборант кафедри географії, ВДПУ імені Михайла Коцюбинського (технічний секретар).

Етнокультурне ландшафтознавство: теоретичні та прикладні аспекти: матеріали I Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (з міжнародною участю), м. Вінниця, 28-29 травня 2018 р. / відп. ред. В.М. Воловик. – Вінниця, 2018. – 86 с.

До збірника матеріалів конференції ввійшли доповіді та тези, якими охоплено широкий спектр досліджень, пов'язаних з теоретичними та практичними питаннями етнокультурного ландшафтознавства. Під час роботи конференції висвітлено такі питання: основи теорії і методи дослідження етнокультурних ландшафтів; регіональне етнокультурне ландшафтознавство; етнохронотоп: просторово-часові особливості етнокультурних ландшафтів; каркасні етнокультурні ландшафти; сакральні і тафальні ландшафти; перспективи природокористування, управління та охорона етнокультурних ландшафтів.

Тексти доповідей друкуються в авторській редакції

УДК 911.53 : 911.2 (043.5)

© Вінницький державний педагогічний
університет імені Михайла
Коцюбинського, 2018
© Кафедра географії, 2018

ЕТНОКУЛЬТУРНЕ ЛАНДШАФТОЗНАВСТВО У ВІННИЦЬКОМУ ПЕДУНІВЕРСИТЕТІ

Денисик Г.І.,

доктор географічних наук, професор, завідувач кафедри географії
Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського

Етнокультурне ландшафтознавство, як напрям антропогенного, зародилося майже сто років тому. В Україні воно розвивається з 90-х років ХХ ст. завдяки оригінальним працям С. П. Романчука і Л. О. Щура, у подальшому частково В. М. Паценка, М. М. Назарука, Н. П. Веприк та інші. Активний розвиток антропогенного ландшафтознавства у Вінницькому державному педагогічному університеті ім. Михайла Коцюбинського наприкінці ХХ – початку ХХІ сторіччя дав поштовх до активних досліджень етнокультурних ландшафтів одного із своєрідних в етнічному відношенні регіонів України – Поділля. Це фронтірний регіон, який перебуває не лише на стику різнотипних ландшафтів, але й упродовж сторіч зазнавав активного впливу різних етносів, що й призвело до формування тут різноманітних, часто й оригінальних етнокультурних ландшафтів.

З початку ХХІ сторіччя дослідження етнокультурних ландшафтів Поділля розпочав вихованець Вінницької школи антропогенного ландшафтознавства, кандидат географічних наук, доцент Воловик Володимир Миколайович. Починаючи з 2005-2007 років він опублікував низку цікавих статей присвячених аналізу концепції культурного і етнокультурного ландшафту у вітчизняній і зарубіжній науковій географічній літературі, географічному трактуванню концепції етнокультури, етнокультурним дослідженням Поділля, поняттям «етнокультурний регіон» та «етнокультурне ландшафтознавство» і розпочав детальні дослідження етнокультурних ландшафтів містечок Поділля. Як результат – публікація у 2011 році оригінальної монографії «Етнокультурні ландшафти містечок Поділля» [1]. У передмові до цього видання В. М. Воловик

зазначає: «Найпоширенішими та унікальними у Поділлі є етнокультурні ландшафти містечок. Їх унікальність полягає в тому, що подібних селитебних ландшафтів, крім Польщі та Білорусі більше ніде не має. Вони є перехідним, третім підкласом селитебних ландшафтів. Для ландшафтної структури містечок характерна поквартальна забудова, яка сформувалась упродовж XVI – початку XX сторіччя. Вплив на цю структуру здійснювали різні етноси, які населяли Поділля, що заповнило містечка регіону неповторним мультикультурним середовищем зі специфічною ландшафтною структурою: польські маєтки, замки та фортеці; єврейські штетли; вірменські та українські квартали. У культурному ландшафті подільського містечка сформувалось етнокультурне «ядро», навколо якого відбувалось наростання ландшафтної «периферії»: литовські або польські замки та фортеці були осьовим фортифікаційним ландшафтом, біля оселялись етноси: євреї, вірмени та греки формували торговельно-промислові квартали; українці, переважно на периферії, – сільські. Загалом у ландшафтній структурі містечок сформувались центральні – міські селитебні, а на околиці – сільські селитебні ландшафти.

У XX сторіччі ситуація змінюється: війни, зміна суспільної формації, поява «радянського» народу, – призводить до поступового знищення та міграції народів, які населяли містечка. Кwartали або руйнувались, або їх реконструювали та перебудовували, що привело до майже повного знищення типової ландшафтної структури містечок.

Поряд із внутрішньою потребою фізичної географії в культурно-ландшафтній проблематиці необхідна й зовнішня – суспільна. І необхідність таких досліджень вже є. Це вивчення культурної й природної спадщини. Ефективність ландшафтного підходу виявився у формуванні принципово нових об'єктів спадщини, які поєднують унікальні природні й культурні властивості. Наприклад, у Списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО з'являється нова категорія – культурні ландшафти. Культурний ландшафт на це заслуговує, бо все ж таки є надія, що на його основі буде

збудоване наше майбутнє.

Сьогодні виникла необхідність у збереженні кварталів містечок або їх елементів, шляхом заповідання культурної спадщини, що відповідає правовій базі України» [1, с. 3-4].

Монографія В. М. Воловика «Етнокультурні ландшафти містечок Поділля» – не лише спроба проаналізувати розуміння етнокультурного ландшафту у географії й дати необхідні рекомендації щодо їх раціонального використання. Це видання засвідчило появу нового, гарно підготовленого і цілеспрямованого дослідника у сфері етнокультурного ландшафтознавства. І Володимир Миколайович не забарився це доказати. У 2014 році на засіданні спеціалізованої ради при Львівському національному університеті імені Івана Франка він успішно захистив докторську дисертацію «Етнокультурні ландшафти: регіональні структури і природокористування». Це перша в Україні дисертація такого рангу захищена з етнокультурного ландшафтознавства. І дисертація, а у подальшому і у однойменній монографії [2] В. М. Воловик розробив теоретико-методологічні і методичні засади етнокультурного ландшафтознавства, розглянуто історію еволюції наукових ідей і внесок окремих вчених у формування теорії і методології етнокультурного ландшафтознавства. Автор визначив об'єкт та предмет етнокультурного ландшафтознавства як складової частини антропогенного ландшафтознавства; запропонував виділити окремий напрям – регіональне етнокультурне ландшафтознавство, який найоптимальніше розкриває взаємодію етносу і ландшафту. Дослідник сформував теоретичну модель етнокультурного ландшафту як регіону (на прикладі Поділля), виділив і проаналізував регіональний етнокультурний геоекотон і фронтір як трансграничні етнокультурні структури. Автор, на основі фронтірної концепції регіон Поділля виділив як частину культурно-цивілізаційного рубежу Європи. Також, запропонував поняття етнохронотопу, створив його модель і провів стратифікацію натурально-ландшафтного, доетнічного та етнічного стратів модельного регіону. В. М. Воловик розглянув географічний чинник формування

етнокультурного середовища. На основі каркасної групи проаналізував основні класи етнокультурних ландшафтів Поділля, розробив періодизацію формування сільських етнокультурних ландшафтів й етнокультурних ландшафтів містечок Поділля, виділив типологію сільських етнокультурних ландшафтів й етнокультурних ландшафтів містечок модельного регіону. Дослідник запропонував нове трактування етнокультурного ландшафту містечкового підкласу селитебних ландшафтів, проаналізував їх структуру, природокористування та виділив основні типи. Ландшафтознавець запропонував дефініцію та модель сакрального ландшафту і розробив класифікацію сакральних ландшафтів. Також, виділив новий клас антропогенних ландшафтів – тафальних; розробив їх класифікацію. На основі досліджень були сформовані пропозиції щодо оптимізації та інтенсифікації природокористування етнокультурних ландшафтів на прикладі Побузького регіонального ландшафтного парку та відповідних натурних ділянок.

Етнокультурне ландшафтознавство має гарні перспективи подальшого розвитку. В. М. Воловик їх позначив в опублікованих працях. Вважаю, що найперспективнішим з них, особливо в умовах Поділля й України загалом, є дослідження етнокультурних сільських ландшафтів. Упродовж сторіч розквіт або занепад сільських ландшафтів Поділля залежав від багатьох чинників, але завжди на першому місці було землеробство. Землеробство, безперечно, є символом не лише сільського, але й українського способу життя, символом української культури. Землеробство є надзвичайно складним утворенням. Воно давало змогу здобути не лише хліб насущний, а й хліб духовний. Етнографи та культурологи вважають, що саме землероби зробили найвагомійший внесок у розвиток світової культури. Навіть тепер, коли селянська праця давно вже вважається найбільш некваліфікованого і простою, спеціалісти поступово переконуються, що вона сприяє формуванню людськості в людині й потребує ще вищої кваліфікації, ніж праця індустріального робітника.

Прикметним є те, що одні тлумачать українську культуру як

суцільний селянський світ, а останній розглядають як єдиний осередок, де щось збереглося з величного колись та органічного світобачення наших пращурів. Інші нетерпляче демонструють прагнення якомога швидше покінчити з провінційністю української культури, трансформувати її у сучасну міську, індустріальну, аби тільки вписатися в європейський контекст. Якщо до цього додати негаразди які постійно спіткають нашу державу, то неможливо не погодитись з В.І. Гетьманом: «Сучасний стан більшості сіл, «поставлених на коліна» в Україні, «морально зношена» природа довкола них наводять на думку, що знищивши коріння, елітне українське село, його автентичність, знівечивши ніжну і водночас галасливу красу сільської природи, можна без жодного пострілу «стерти з лиця» землі древній народ великої країни» [3, с. 3].

У тому, що українська культура за своїми витокami є переважно сільською, немає нічого такого, чого можна було б соромитися. Більшість нині передових і розвинутих націй починала своє сходження із землеробства. Землеробство ще з античних часів вважали одним із найшляхетніших занять. М. Цицерон називав його найкращим, найблагороднішим і найдостойнішим заняттям вільної людини, а М. Хайдеггер витлумачував феномен землеробства як символ мудрості та людської «укоріненості». Ставлення українського селянина до землі завжди було схоже на обожнення. Її величали святою і матір'ю. Найстрашнішою клятвою була клятва землею. Навіть небо здавалося нашим пращурам нивою, а зорі – ватагою овець. В українському землеробському етносі напрочуд органічно поєднувалися етнічні та естетичні компоненти, тому й села завжди були чепурні, квітучі, веселі і багаті. Це не означає, що обов'язково необхідно повертатися до традиційного селянського укладу щоб зберегти, сільські ландшафти. Коли ми прагнемо до відродження села та землеробства, маємо залучати й використовувати те цінне, що було набуто народом (селянами) у минулому: його етнічну культуру, землеробський та екологічний досвід, звичаї тощо. Ігнорування здобутків

минулого, наших історичних коренів, є таким же небезпечним, як і міфологізація їх. Звідси, для відродження українського, зокрема й подільського, села, приведення в порядок сільського ландшафту необхідно використовувати увесь набутий найкращий досвід з врахуванням їх розбудови у майбутньому.

Шляхів для цього багато [4] і етнокультурне ландшафтознавство має відіграти у цьому процесі суттєву роль. Це дозволить вийти на якісно новий рівень у розумінні та збереженні культурної спадщини як окремих регіонів, так і України загалом. Залишається лише побажати представнику Вінницької школи антропогенного ландшафтознавства професору Воловику В. М. прийняти активну участь у подальшому розвитку етнокультурного ландшафтознавства в Україні та очолити цей напрям у його майбутній розбудові.

Список використаних джерел

1. Воловик В. М. Етнокультурні ландшафти містечок Поділля : [монографія] / В. М. Воловик. – Вінниця : ВНТУ, 2011. – 270 с.
2. Воловик В. М. Етнокультурні ландшафти: регіональні структури і природокористування : [монографія] / В. М. Воловик. – Вінниця : ТОВ «Вінницька міська друкарня», 2013. – 464 с.
3. Гетьман В. І. Духовна сила народу – у збереженні природи / В. І. Гетьман // Екологічний вісник. – 2010. – №1 (59). – С. 2-5.
4. Денисик, Г. І. Сільські ландшафти Поділля : [монографія] / Г. І. Денисик, А. Г. Кізіюн. – Вінниця : ПП «Едельвейс і К», 2012. – 201 с. : іл. – («Антропогенні ландшафти Поділля»).
5. Збереження природної, історичної та культурної спадщини як фактор формування національної свідомості. – К. : Центр екологічної освіти та інформації, 2005. – 236 с.

СЕКЦІЯ 1
ОСНОВИ ТЕОРІЇ І МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ
ЕТНОКУЛЬТУРНИХ ЛАНДШАФТІВ

ОБ'ЄКТ І ПРЕДМЕТ ЕТНОКУЛЬТУРНОГО ЛАНДШАФТОЗНАВСТВА

Воловик В.М.

доктор географічних наук, професор кафедри географії
Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського

Одним з розділів антропогенного ландшафтознавства, який вивчає культурні ландшафти, є етнокультурне, яке сформувалось на перетині природничих і гуманітарних наук і вивчає формування антропогенних ландшафтів під впливом етноспільнот. Це один з напрямів реалізації ландшафтної концепції в антропогенному ландшафтознавстві, культурній і гуманістичній географіях.

Етнокультурний напрям започаткували понад 90 років тому. До 30-х років ХХ сторіччя етногеографічний напрям був сформований російськими й українськими дослідниками: Н. Д. Полонською, В. Г. Богораз-Таном, В. П. Семенов-Тян-Шанським. У 60-70-і роки ХХ сторіччя Л. М. Гумільов формує етноландшафтознавчу концепцію. Розвиваючи хорономічний принцип Л. С. Берга про вплив ландшафту на організми, він поширює його на етнічні спільноти, публікуючи цикл статей під загальною назвою «Ландшафт і етнос». Наприкінці ХХ – початку ХХІ сторіч у Росії, на основі етнологічного-географічного напрямку (Ю. О. Веденін, М. Є. Кулешова) формується етнокультурне ландшафтознавство (В. М. Калущков, М. В. Рагуліна). У країнах Європи та США етнокультурне ландшафтознавство розвивали Дж. Б. Джексон, П. Клаваль. В Україні формуються напрями досліджень: етнокультурне ландшафтознавство (В. М. Воловик, Т. Ю. Михайленко), гуманістична географія й етнокультура (В. М. Пащенко), ретроспективна географія (В. П. Круль), етногеоекологія (С. П. Романчук) [1].

Результати дослідження. У ландшафтознавчому розумінні взаємодія природи й етнокультури має дві сторони. З однієї, природні властивості регіону відображаються в різноманітних просторових проявах культури – особливостях етнічних спільнот (часто в їхній назві й самоназві), рисах традиційного господарства і побуту. Наприклад, історико-етнографічні краї Галичина та Поділля, їх містечка, села під впливом етнокультури українців, поляків, євреїв, німців сформували відповідну ландшафтну структуру (українські села, містечкові штетли, польські палацово-паркові ландшафти, німецькі сільськогосподарські колонії), перебуваючи у зв'язку з довкіллям, його ресурсами та умовами й певними обмеженнями. З іншої, етнокультурні складові ландшафтних комплексів «віддзеркалюються» у природних компонентах. Етнокультура створює відношення до природи, виділяючи необхідні компоненти довкілля та особливі ландшафтні комплекси. Очевидно, що ставлення до окремих компонентів етнокультурного ландшафту як до «своїх», які значимі в порівнянні з іншими, є результатом формування етносу. «Свої» ландшафти є в кожного етносу, не залежно від соціально-технічного рівня розвитку. Відповідно до уявлень про базові компоненти етнокультурного ландшафту предметом етнокультурного ландшафтознавства, врахувавши концепцію географічного детермінізму, можна було б визначити як відбиття натуральних ландшафтів Землі в її культурі. Але при такому формулюванні не враховується етнокультура як активна основа, яка не лише перетворює ландшафтні комплекси, але й формує певне трактування, де: «безпосереднім предметом географії людини...є заселення й пов'язане з ним перетворення Землі» [2, с. 134].

Отже, предмет повинен бути доповнений аналізом розвитку етнокультурних ландшафтів. З урахуванням розвитку соціо-гуманітарних напрямів у другій половині ХХ – початку ХХІ сторіччя, й особливо етнолінгвістики, предметне поле етнокультурного ландшафтознавства стає ще ширшим. Після обґрунтування й виділення сторін предмету етнокультурного ландшафтознавства можна визначити формулювання предмету:

- освоєння регіонів етносами, створення «власних» етнокультурних ландшафтів аналізується як складний культурний процес, де формуються

специфічні антропогенні ландшафти. Одна сторона процесу пов'язана з пристосуванням до довкілля («освоєння» натурального ландшафту); господарське, побутове, архітектурне, соціальне пристосування до нових, нерідко жорстких, природних умов відбувається з накопиченням життєвого досвіду етносу й шляхом взаємодії в етногеоекотоні. Надбані навички закріплюються у типах етнічного природокористування, у поведінці, мові;

- другий аспект процесу полягає у формуванні відповідної структури антропогенних ландшафтів – каркасних, точкових та гуманістичних [4]. Найважливішим результатом стає формування «свого» етнокультурного ландшафту. Пристосування вихідного ландшафтного комплексу до вимог господарства, формування етнокультурних компонентів й окультурення ландшафту здійснюється при динамічному стані етносу.

Отже, предметом етнокультурного ландшафтознавства є освоєння етносами натуральних ландшафтів, формування та їх наступна трансформація в етнокультурні ландшафти [1]. При такому підході натуральні ландшафти, сприятливі для заселення можна назвати етнічними [6], що дозволяє виокремити напрям етнічного ландшафтознавства. Предметне поле етнокультурного ландшафтознавства взаємодіє з антропогенним ландшафтознавством, країнознавством, регіоналістикою, урбаністикою, політичною географією, археологією, історією, етнографією, етнологією тощо (рис. 1) [1]. Етнокультурне ландшафтознавство й країнознавство «перетинаються» в плані підходів, дослідницьких методів. В обох випадках поняття ландшафту є одним з базових. Напрямок має багато спільного з етнічною екологією, етномедициною, етнометеорологією, етноботанікою, етнзоологією.

Етнокультурний напрям є одним з пріоритетних у культурній географії й антропогенному ландшафтознавстві. Як зазначив В. М. Калущков [5], об'єктом етнокультурного ландшафтознавства є культурний ландшафт. Дослідник ототожнює етнокультурний та культурний ландшафт. Але повного перетину об'єкту та предмету не може бути. В основі етнокультурного ландшафту є антропогенний ландшафт, змінений діяльністю людини. Але не просто «людиною», а «людиною» як частин

Рис. 1 Область взаємодії напрямів етнокультурного ландшафтознавства

«етносу» з «традиційною» культурою, що свідчить про інший об'єкт дослідження – етнокультурний ландшафт – ландшафтний комплекс, освоєний етнокультурною спільнотою, де сформувались виражені форми традиційної культури та мають відокремленість і незначну інтеграцію з чужим культурним середовищем [1].

Отже, об'єктом етнокультурного ландшафтознавства є етнокультурний ландшафт. Його можна розглядати як різновид антропогенного, простір якого освоюється місцевою моно- і поліетнічною спільнотою і виражається у формуванні культурної спадщини, яка збереглась у вигляді ландшафтно-історичних пам'яток (артефактів, фізіофактів) або інформації про них. Як специфічне трактування етнокультурного ландшафту можливе виділення національного та мультиетнічного ландшафтів [3]. Один і той самий етнос, потрапляючи в інше природне оточення, набуває специфічних рис, відмінних від рис

етносу, який проживає в іншому ландшафті. У подібних ландшафтних комплексах неминуча конвергенція різних культур і цивілізацій: наприклад, мусульманська і християнська, культури кочівників і осілих народів. Інколи, етнокультурні регіони поєднує не лише історична й етнічна спільність, але й спільність стосунків культури й природного середовища.

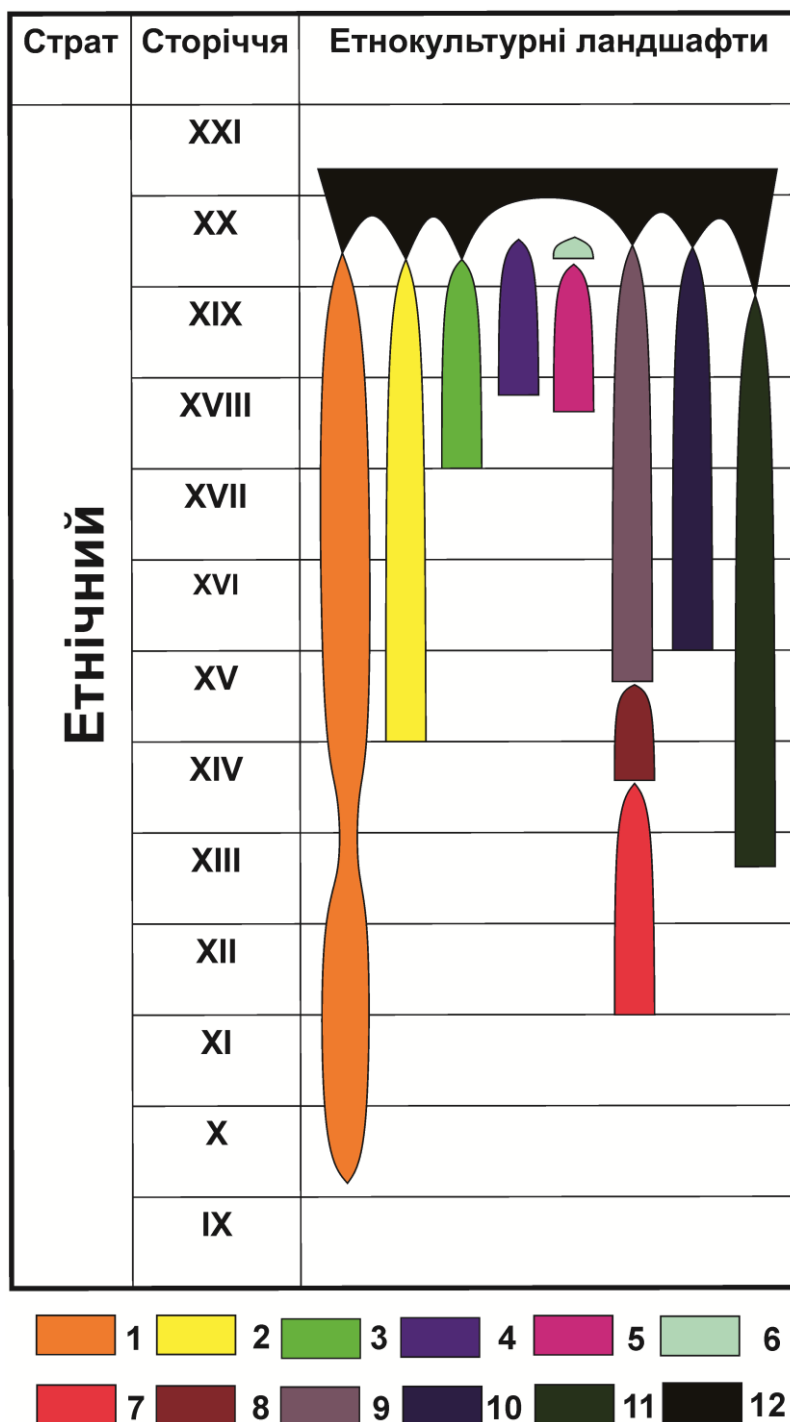
Етнокультурне ландшафтознавство вивчає досвід адаптації етносу до природи певної території – регіону, ландшафту, місцевості. Цей досвід проявляється в системі матеріальних ознак культури (ландшафтних артефактів), які формують фізичні взаємодії між регіональною етнокультурою й ландшафтами, і ландшафтних фізеофактів (ландшафтів, місцевостей, урочищ), які стали в результаті освоєння частиною етнокультурної спадщини. Сукупність ландшафтних артефактів і фізеофактів формують каркас етнокультурного ландшафту [1].

Структуру етнокультурного ландшафту необхідно вивчати у єдності властивостей простору і часу. Такий підхід дозволяє проаналізувати ландшафтну диференціацію регіону, яка суттєво змінюється залежно від часового зрізу. Стратифікація етнокультурних ландшафтів має ієрархічну структуру, включаючи страти й субстрати, типові для ландшафтної історії етносу. Унікальні стратифікації будуть характерними для етнокультурних ландшафтів сіл, містечок та міст регіону.

Модель «етнохронотопу» підкреслює пряму залежність від природних умов у натуральному страті, формування полікультурних ландшафтів та привабливості для їх колонізації. Тому переважна більшість стратів регіону територіально значно більша від сучасного адміністративного регіону. Вони охоплюють південно-східні відроги Подільської височини, співпадаючи з фізико-географічною межею смуг лісостепу-степу та культурно-цивілізаційним рубежем Європи.

Для різних стратів характерні такі ландшафти: натурально-ландшафтний страт – натуральні ландшафти, доетнічний страт – монокультурні (полікультурні) ландшафти, моно- (поліетнічний) страт – етнокультурні ландшафти. Формування етнічного страту зумовлено

особливостями регіональних колонізаційних процесів (військовий, міський промисловий, землеробський, монастирський) та появою селитебних каркасних ландшафтів (городищ, сіл) (рис. 2).

Рис. 2 Синхроністична таблиця етнічного страту формування етнокультурних ландшафтів Поділля:

1 – українські сільські етнокультурні ландшафти; 2 – польські сільські (садиби) етнокультурні ландшафти; 3 – російські сільські етнокультурні ландшафти; 4 – німецькі сільськогосподарські колонії; 5 – єврейські сільськогосподарські колонії; 6 – єврейські примістечкові господарства; 7 – літописні міста (протоміста); 8 – литовські містечка (з белігеративним ядром); 9 – містечка з польським ядром; 10 – єврейські штетли; 11 – вірменські колонії; 12 – сучасні антропогенні ландшафти.

Етнічні страти формують верхні шари етнокультурного ландшафту: саме вони визначають структуру, просторову організацію й сучасний стан (табл. 1), де для кожного страту формується свій тип ландшафту.

Таблиця 1

Модель стратифікації етнокультурного ландшафту

Тип ландшафту	Страт (підстрат) етнокультурного ландшафту		Шар ландшафту	Етнокультурні індикатори страту
Етнокультурний	Етнічний	Моноетнічний («радянський народ»)	Етнічний	Архітектурні споруди, пам'ятні знаки, топоніміка
		Поліетнічний (етносів 1 і 2)		Пам'ятки архітектури, історії, археології, історична топоніміка, сакральні і тафальні ландшафти
		Моноетнічний (етносу 1)		Пам'ятки археології, історична топоніміка, сакральні-тафальні ландшафти
Монокультурний (полікультурний)	Доетнічний		Культурний (археологічний)	Пам'ятки археології, міфологія, сакральні і тафальні ландшафти
Натуральний	Натурально-ландшафтний		Природний	Пам'ятки відсутні

Висновок. Етнокультурне ландшафтознавство є одним з перспективних напрямів реалізації ландшафтної концепції у фізичній географії та ландшафтознавстві. Предмет етнокультурного ландшафтознавства охоплює коло питань етнокультурного освоєння ландшафтів під впливом етносфери. Об'єктом є етнокультурний ландшафт як антропогенний ландшафт, структура якого сформувалась під впливом моно- (поліетнічної) формації у зрізах хронотопу і представлена сучасними етнокультурними артефактами і реліктами.

Список використаних джерел

1. Воловик В. М. Етнокультурні ландшафти: регіональні структури і природокористування : [монографія] / В. М. Воловик. – Вінниця : ТОВ «Вінницька міська друкарня», 2013. – 464 с.
2. Геттнер А. География. Ее история, сущность и методы / А. Геттнер. – Л.; М. : ГИ, 1930. – 416 с.
3. Гродзинський М. Д. Пізнання ландшафту: місце і простір : монографія. У 2-х т. / М. Д. Гродзинський. – К. : Київський університет, 2005. – Т. 1. – С. 14-15.
4. Денисик Г. І. Антропогенне ландшафтознавство : навчальний посібник. Частина I. Глобальне антропогенне ландшафтознавство / Г. І. Денисик. – Вінниця : ПП «ТД «Едельвейс і К», 2012. – 336 с.
5. Калуцков В. Н. Основы этнокультурного ландшафтоведения : [учебное пособие] / В. Н.

Калуцков. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 2000. – 96 с.

6. Романчук С. П. Основи етногеоекології : навчальний посібник / С. П. Романчук. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2005. – 206 с.

ЕТНОКУЛЬТУРНІ ЛАНДШАФТИ: ПИТАННЯ ПО СУТІ

Коржик В.П.

кандидат географічних наук, старший науковий співробітник

Національний природний парк «Хотинський»

При розгляді процесів антропогенізації природного середовища і формування нових інтеграційних утворень (антропогенних ландшафтів, природно-антропогенних систем, соціоекосистем, історико-географічних систем, ландшафтних геореалів та т.п. визначень різними авторами) неодмінно в тій чи іншій мірі виникає питання етнокультурних ландшафтів. За своїм поняттям воно означає сукупність певним чином змінених людською діяльністю геокомплексів, що структурно і фізіономічно відрізняються від «вихідного» ландшафтного субстрату [2], і мають певні індивідуальні риси, спричинені завдяки особливостям господарювання певних етносів.

Щоб підійти до розуміння сутності етнічного (етнокультурного) ландшафту, слід розібратись з такими речами, які дають підстави вживати цей термін.

1. Що власне таке «етнічність», «етнокультурність» стосовно ландшафту?

Етнічність ландшафтів тісно пов'язана з визнанням ландшафтів як загальнокультурних, а не лише географічних понять і визначається як простір, образ якого формується конфігурацією місць, що займають та змінюють належні до нього елементи [1]. Тут маємо справу з двома аспектами: внутрішньо структурним, тобто сукупністю (набором) в різній мірі специфічно змінених геокомплексів – господарських угідь, та зовнішнім – загальною зоровою вираженістю. Властивість ландшафту поставати у вигляді образу

(реального чи уявного, віртуального) і є його фізіономічністю. Тобто в цьому випадку ми повертаємось до вихідного перцепційного розуміння ландшафту як краєвиду.

2. Яка форма прояву, виокремлення етнічності, етнічних рис? Внутрішні етнокультурні риси можуть проявлятися завдяки специфіки соціально-господарських (ландшафтно-господарських) систем, які візуально ідентифікуються з певним набором характерних угідь та технічних пристроїв і споруд. Яскравим прикладом є терасовані гірські схили для вирощування рису у Південно-Східній та Східній Азії, обладнані кам'яними огорожами поля в кінцево-моренних зонах Європи (Бретань, Ірландія, Шотландія), голландські польдери з вітряками. Однак в ідентичних природно-географічних умовах навіть візуально важко відрізнити терасовані рисові чеки Півдня Китаю (одна велика етнічна культура) від подібних угідь В'єтнаму, Ньянми, Малайзії, Японії, Східної Індії, які мають відмінні культурні традиції. Так само і в інших регіонах, де природні умови спонукають дотримуватись подібних технічних прийомів незалежно від культурних відмінностей та традицій етносу. Отже, етнічність слід шукати в інших рисах та зовнішніх візуальних формах.

3. Які чинники формування етнічності ландшафтів і їх унікальності? Найкраще етнічні риси виявляються у архітектурі та відповідно специфічних ландшафтах (тафальних, сакральних, белігеративних, сельбищних), у яких найбільш чітко матеріально фіксуються ментальні, ідеологічні, психологічні та господарські риси й особливості кожного конкретного етносу. Наприклад, суто антропогенні ландшафти гірсько-лісових та гірсько-лучних геокомплексів з дисперсною хуторською забудовою властиві як для Альп, так і Карпат, однак завдяки архітектурно-господарським відмінностям можна з певною дозою припущення стверджувати про формування і існування Тірольського та Гуцульського етнокультурних ландшафтів. В межах невеликої за площею Чернівецької області можна виділити принаймні 4 етноландшафтні регіони: «Бессарабський» (колишня Бессарабська губернія), Буковинський рівнинно – підгірний, Гуцульський та Молдовсько-Румунський (Герцаївський район),

візуальні етнокультурні відмінності між якими ще відчутно збереглись понад століття після розпаду Австро-Угорської та Російської імперій.

4. Територіальні та часові рамки формування (існування) етнокультурного ландшафту? Звичайно, людські угруповання на певних етапах формування свого етносу набувають індивідуальних рис, соціально-господарських відмінностей і рівня розвитку (цивілізаційності), які не залишаються усталеними і поступово прогресують, часто видозмінюючись у доволі широких рамках. Час існування подібних етнохронотопів залежить від багатьох внутрішніх та зовнішніх чинників. Наприклад, на території Буковини за часів середнього та пізнього феодалізму за типом розселення і господарювання доволі чітко виділялись молдавські (невеликі поселення, малі площі ріллі, лісо-пасовищний акцент у господарюванні) та українські (більші сельбищні та орні угіддя) етнокультурні ландшафти. Із включенням Буковини до складу Австрії і швидкого збільшення людності краю ці відмінності були стерті, а нинішні ще збережені порегіонні риси Чернівецької області завдяки всебічним процесам глобалізації зазнають незворотного нівелювання.

5. «Якість» етнокультурного ландшафту? Благозвучність терміну «етнокультурний» може створити помилкове уявлення про більш «прогресивний», вдосконалений і мало проблемний ландшафт, що функціонально вигідно відрізняється від вихідного природного і є позитивним досягненням людини. Так, за параметрами різноманіття він деколи може перевершувати свого мало контрастного попередника. Проте прогресивність не означає поліпшення вдосконаленості, а просто перехід в іншу якість, яка може бути значно гіршою для життєдіяльності людини, збідненою за потенційними можливостями. Девастовані, «зруйновані» ландшафти є даниною певним типам етнічності незрілих, недалеких за організацією і свідомості етносів. Вони також при оптимістичному сценарію еволюції можуть бути минуцями етнохронотопами і у подальшому завдяки посиленям мірам реконструкції, рекультивациі чи (ре)натуралізації набути більш екістичних для людини якостей.

Тож, у проблемі вичленування етнокультурних ландшафтів є багато спірних питань, які вимагають уточнень і додаткових конкретних досліджень.

Список використаних джерел

1. Гродзинський М. Образ і фізіономічність ландшафту. – Зб. “Ландшафти і сучасність”, Київ-Вінниця, 2000. – С. 49-52.
2. Коржик В.П. Антропогенизация среды: историко-географические аспекты // Природопользование в условиях дифференцированного антропогенного воздействия. – Минск-Sosnowiec, 2000. – С. 7-11.

СЕКЦІЯ 2

РЕГІОНАЛЬНЕ ЕТНОКУЛЬТУРНЕ ЛАНДШАФТОЗНАВСТВО

ЕТНОКУЛЬТУРНІ РЕГІОНИ ЯК КУЛЬТУРНИЙ ФЕНОМЕН

Булах І.І.

викладач вищої кваліфікаційної категорії

Відокремлений структурний підрозділ Агротехнічний коледж Уманського національного університету садівництва

Шиманська О.В.

викладач вищої кваліфікаційної категорії

Відокремлений структурний підрозділ Агротехнічний коледж Уманського національного університету садівництва

Серед рівнів вивчення етнокультурних ландшафтів, які розрізняються за охопленням, виділяють глобальний, регіональний і локальний. Разом з тим на кожному рівні проявляється своєрідність етнокультурно-ландшафтних (ширше – етнокультурно-географічних) досліджень.

Етнокультурне ландшафтознавство і його ядро – концепція етнокультурного ландшафту – сприяє розширенню методологічного апарату ландшафтознавства. Принципова методологічна відмінність класичного, антропогенного й етнокультурного ландшафтознавства закладена у типах досліджуваного простору. Класичне ландшафтознавство орієнтоване на вивчення натуральних ландшафтів і неосвоєного етносом простору. Антропогенне ландшафтознавство як й етнокультурне, орієнтоване на дослідження освоєного простору, але понятійно-термінологічна і методологічна системи в антропогенному ландшафтознавстві споріднені з класичним ландшафтознавством, тому вивчення етнокультурних основ у цьому напрямі незначні [1].

У результаті цієї принципової відмінності формуються методологічні і

понятійно-термінологічні сутності. Подібність класичного, антропогенного, етнокультурного ландшафтознавства є наслідком того, що базова теоретична, методологічна і польова роботи здійснюються на регіональному рівні. Такі етноландшафтознавчі дослідження дозволяють виділити особливості ландшафтної структури під впливом етносів, проаналізувати вплив фізико-географічних чинників на заселення регіону народами, зробити висновки про формування етнокультурних трансгеографічних структур [2].

Категорія етнокультурного «простору» існує у вигляді різних категорій: «географічний простір», «територія», «район», «регіон», «місце», «місцевість», «зона», «ареал». Але необхідно враховувати, що поняття «простору» не можна сприймати лише як тривимірне. Четвертий вимір – час, він розкривається в «етнохронотопі» та його «стратах».

Проблема осмислення простору і формування образу регіону пройшла етапи від описовості і просторової інтерпретації сільських, міських етнокультурних ландшафтів до експериментів з новими ідеями та підходами, створюючи думку, що регіон не може існувати поза свідомістю об'єкту дослідження. Поняття часу та простору тісно пов'язані, де минуле складається з регіонів й етнічних областей з мінливими кордонами, які «з'являлись у свідомості людей, коли вони створювались» [2].

Уявлення про етнокультурні регіони як культурний феномен є перспективним для розвитку постнеокласичних підходів щодо трактування регіональних структур. Вивчення структури та функціонування етнокультурних ландшафтів відбувається через імплікативно-інверсійні зв'язки «регіонального» та «етнічного». Базовим поняттям регіонального етнокультурного ландшафтознавства виступає регіон, який, накопичуючи зміни в процесі етнічного природокористування, перетворюється в етнокультурний ландшафт регіонального рівня. Такі ландшафти співвідносяться з історико-етнографічними краями, геоісторичними регіонами. Їхні межі співпадають з ареалом проживання етносу, а структура визначається за співвідношенням натуральних й етнокультурних ландшафтів, послідовністю змін стратів

етнохронотопу, специфічними рисами духовної і матеріальної культур, регіональною ідентичністю.

Список використаних джерел

1. Верменич Я. В. Теоретико-методологічні проблеми історичної регіоналістики в Україні / Я. В. Верменич. – К. : Інститут історії України НАН України, 2013. – 516 с.
2. Воловик В. М. Етнокультурні ландшафти: регіональні структури і природокористування / В. М. Воловик. – Вінниця : ТОВ «Вінницька міська друкарня», 2013. – 464 с., іл.

СЕКЦІЯ 3
ЕТНОХРОНОТОП: ПРОСТОРОВО-ЧАСОВІ ОСОБЛИВОСТІ
ЕТНОКУЛЬТУРНИХ ЛАНДШАФТІВ

НІМЕЦЬКА АГРАРНА КОЛОНІЗАЦІЯ СХІДНОГО ПОДІЛЛЯ

Дєдов О. В.

кандидат сільськогосподарських наук, доцент
Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського

Історія колонізації території Східного Поділля німецькими переселенцями розпочалася з надання в 1791р.графом Протом Потоцьким (і підтверджений у тому ж році у Варшаві королем Станіславом-Августом) групі протестантів-менонітів привілеїв для переселення на землі Південно-Західного краю. У цих привілеях вони фігурують під іменем голендрів (голландців). Пізніше їх справу продовжили німецькі колоністи. Коли саме з'явилися меноніти на теренах Східного Поділля достеменно не встановлено, але є згадка про те, що 12 жовтня (за старим стилем) 1794 р. геометр Рабіцький зняв на геометричний план їх осад у Михайлині (між містечком Махнівкою та Самгородком Брацлавського намісництва) [1].

За витягом з інвентаря слободи Михайлини, зробленого у 1795р. у ній знаходилося земель площею 102 уволоки 18 моргів (одна уволока дорівнює 30 моргам, 16,3130 російської десятини, 17,82 га – авт.) [2].

Згідно з повідомленням П. П. Чубинського (1872) в 70-х роках у Подільській губернії було 185 німецьких дворів у яких проживало 949 жителів. [6, с. 302].

На початку своєї діяльності на нових землях зняряддя переселенців від місцевих землеробів особливо не відрізнялося. Вони використовували плуги з

дерев'яною рамою, дерев'яні борони, вила тощо, для збирання зернових – серпи і коси, молотили вручну – ціпами. Збіжжя та інші вантажі перевозили на возах з дерев'яними осями. Наприкінці ХІХ ст., матеріально окріпнувши за рахунок важкої і наполегливої праці, переселенці стали змінювати старі знаряддя обробітку на нові та більш ефективні залізні. У них з'явилися дволемішні залізні плуги, культиватори, залізні борони, рядові сівалки, кінні жниварки і молотарки, граблі, віялки, ковані залізом вози на залізних осях та інші прогресивні знаряддя [5].

Та основним досягненням колоністів у підвищенні продуктивності (оренованих за низьку плату та купленими більш заможними з них земель) став перехід у 90-х роках ХІХ ст. від трипільної системи землеробства до чотирьох- та п'ятипільної. Цьому сприяло також вирощування у них конюшини та удобрення (внесення гною, попелу який вони завозили навіть з ближніх міст, містечок і гут [4]. На зламі тисячоліть вони почали використовувати й завезені з інших регіонів Росії та з-за кордону мінеральні добрива. Наявності гною сприяло добре розвинуте тваринництво. Німецькі корови давали у п'ять-шість разів більше молока від місцевих. Кошти від реалізації продуктів його переробки та м'яса, які експортували навіть за межі держави, були також важливим джерелом підвищення добробуту переселенців. Про худобу та коней вони піклувалися дуже добре. Як відзначав П. П. Чубинський: «Облаштуваючи свою садибу, колоніст перш за все намагається облаштувати приміщення для худоби, яке у нього раніше буває закінченим ніж житловий будинок...». І «точно також колоніст спочатку розчищає землю під сінокіс та город а потім вже на другий рік під ріллю» [6, с. 299, 300].

Худобу утримували у добре облаштованих і чистих хлівах. Молодий приріст її – в окремих спеціальних загорожах. Практикувалася й стійлова форма утримання тварин. Коні переселенців були добре вгодовані та витривалі. Догляд за ними був досконалим.

Важливим у веденні господарства німецькими аграріями було також прогресивне землевпорядкування. Як повідомляв Я. Головацький у листі від 13

серпня 1839 р. «Німецькі хати на селі збудовані в ряд і творять рівні вулиці; двоє вікон виходять на вулицю, а двері на довге, вузьке подвір'я». ...«Хата українця стоїть у глибині широкого подвір'я, двері мусять виходити на південь, а одне вікно на схід». ...«У німця господарські будинки, розташовані в одному ряду». ...«Поля німців тягнуться від хати і городу рівною смугою; Українці мають по всіх сторонах села розкинуті клаптики...».[3].

Хутірна фермерська система поселень, при якій кожний господар обробляв наділену йому земельну ділянку (поселенцям заборонялося їх продавати та дробити) дозволяли їм автономно (незалежно від сусідів та громади вибирати сівозміни, час проведення польових та інших робіт тощо, що надавало їм значних переваг над місцевими землеробами, господарства яких постійно дробилися й на своїх невеликих ділянках землі вони були залежними від сусідів (у плані сівозмін).

Не зважаючи на подвірне ведення господарства поселенці створювали міцні громади. тримались згуртовано, завжди намагалися захистити й підтримати один одного. Вони спільно будували дороги, школи, кірхи.

Краще матеріальне становище й успіхи німців породжували серед місцевих землеробів задрісне відношення до них. Внаслідок нижчої освіченості, традицій общинного життя, моралі тощо вони не могли в той час використовувати досвід господарювання переселенців в повній мірі, але він був поштовхом для подальшого підвищення культури землеробства в регіоні.

Список використаних джерел

1. ДАВО. - Ф. 865. - Оп. I. - Спр. 3. - Арк. 807-808.
2. ДАВО. - Ф. 865. - Оп. I. - Спр. 46. - Арк. 20зв.-22.
3. Головацький Я. Подорож по Галицькій та Угорській Русі, описана в листах до приятеля Л. [лист № 8 від 8 серпня 1839 р.] // Подорожі в Українські Карпати. / упор. М. Вальо. Львів, 1993. С. 85-88.
4. Записка о землевладении в юго-западном крае : Обзор законодательства и факт. положения / сост. И. Рудченко, [чиновник по крестьянским делам при Киевском, Подольском и Волын. ген.-губернаторе]. Киев : тип. Штаба Воен. окр., 1882. 180 с.

5. Картовцев Е. Обрусение землевладения в Юго-Западном крае. Издание газеты „Киевлянин” Киев : В университетской типографии (И. И. Заводзкаго), 1877. 152 с.
6. Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край. Матералы и исследования, собранные д.чл. П. П. Чубинским. Т. 7. Евреи. – Поляки. – Племена немалорусского происхождения. С. Петербург : Типография К. В. Трубникова, 1872. 608 с.

ДЕМОГРАФІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЕТНОКУЛЬТУРНИХ ЛАНДШАФТІВ ПОДІЛЛЯ ТА ЇХ ЗБЕРЕЖЕННЯ

Слівінська А.С.

студентка IV курсу групи АГБ

Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського

На прикладі Поділля з'ясовано, що адаптація історичної забудови містечка, його формування і своєрідність повинні забезпечуватись містобудівним управлінням, що має спрямовуватись шляхом врахування успадкованих та регулювання актуальних містоформуючих факторів, виявлення та забезпечення доцільної направленості містоутворення. На сучасному етапі розвитку вітчизняної пам'яткоохоронної галузі правову основу адаптації міської історичної забудови мають забезпечити регіональні та місцеві містобудівні норми, зокрема, правову основу державної охорони нерухомих пам'яток – регіонально спрямовані заходи охорони у поєднанні з державним архітектурно-будівельним контролем та управлінням нерухомістю на рівні місцевого самоврядування [2].

Місцева урбаністика – історія та теорія розселення, освоєння територій, відповідні засади містобудівного розвитку – не існує навіть в проекті. Мимоволі здається, що на терені Поділля немає таких особливостей, які б спонукали до поглибленого вивчення поселень та напрацювання певної стратегії розвитку краю. А втім, такої роботи потребує кожен регіон. Поділля – особливо.

Як свідчать археологічні та історичні матеріали, перші містечка в Україні

почали виникати у VI-VII століттях, а у VII-IX століттях їх вже було чимало. У літописі Нестора «Повісті минулих літ» містечка названі градами. Подальший шлях градів різний: одні швидко переростали в містечка, а потім і міста (Галич, Кам'янець-Подільський, Брацлав, Васильків), в інших – ембріональний період затягнувся на сторіччя (Теребовля, Збараж, Ізяслав), а треті (Бакота, Каліус) – взагалі зникли [1]. Переростати у містечка гради почали у IX-X століттях. Проте типових містечок і міст у IX-X ст. в межах Київської Русі ще не було. Ознак типовості вони набували лише у процесі тривалої еволюції. Основна частина містечок формується протягом IX-XIII століттях. У цей час за масштабами й темпами містобудування Київська Русь не поступалась державам Західної Європи. У ранньому середньовіччі вона згадується як країна міст [3].

У давньоруських містечках суттєвих змін зазнавали рельєф, ґрунти, рослинність, а також ландшафтні комплекси рангу фацій та урочищ. Тут, крім обов'язкових оборонних споруд – валів та ровів, будують замки й фортеці, вулиці вимощують каменем, значні площі зайняті під базари, формуються житлові й ремісничі масиви. Наявність цих антропогенних комплексів – одна з тогочасних ознак становлення містечок. Створені X-VIII ст. вали, рови, фортеці та замки і у наш час відіграють помітну роль у ландшафтній структурі міст України [4].

Система слов'янських міст-градів краю без перебільшення – вражаючий феномен. Анонімний географ Баварський близько 844 року нарахував 316 улицьких та 148 тиверських градів. На терени Поділля з усіма застереженнями, мусить припадати не менше третини цієї кількості центрів. Археологія, яка ще не сказала свого остаточного слова, подає відомості про десятки давньослов'янських та понад півсотні давньоруських поселень тільки в межиріччі Південного Бугу й Дністра що в межах Хмельницької та Вінницької областей (О. Пламеницька). Феноменальність цієї картини не тільки й не стільки в кількісних показниках. Справа в тому що загальновідомою (з тих самих літописів) південною межею осілості, принаймні з кінця X ст., є широта басейну Росі й верхнього Побожжя (в усякому разі, це були кресові землі Київської Русі від землі половецької). Отже, археологічно та історично засвідчені гради уличів

або їх нащадків перебували поза межами стабільного державницького впливу князівств Давньої Русі, з кінця X ст. до часів її занепаду. Природні, етнокультурні, геополітичні чинники розселення обумовили наступне об'єднання цих земель як регіону – Подільської землі помонгольської доби.

Під час татарських нападів XV-XVI сторіч населення Брацлавщини значно скорочується, а села спалюють. Українські селяни концентруються поблизу великих замків, де формуються передмістя містечок та міст. Селянські садиби, залежно від розміру наділу набули форми видовженого прямокутника. Житлові і господарські будинки і розміщувалися в ряд уздовж стіни замку або огороженого двору.

Поява польських родів дозволила відтворити містечка регіону за європейським зразком, наділивши їх магдебурзьким правом. Це право передбачало роздільне проживання різних етносів у містечках на окремих вулицях або кварталах. У цей етап відбувається формування польських, єврейських, вірменських етнокультурних ландшафтів містечок [8].

Містечка Східного Поділля формувались поблизу замку, навколо – оточено укріпленням «острогом». Остроги рідко захищались і населення під час набігів переселялось до замку. Етнокультурна диференціація містечкових кварталів до середини XVI сторіччя для містечок Східного Поділля не характерна. Але у цей період містечка регіону відігравали важливу колонізаційну функцію, зосереджуючи понад половину у Брацлавському і третину населення – у Вінницькому повітах.

У 1583 р. у Подільському воєводстві зареєстровано 66 містечок, у кожному з яких мешкало від 2 до 6 тисяч осіб. У першій половині XVII ст. найбільше містечок як центрів ремесел та торгівлі виникло у Наддніпрянській Україні. У 40-х рр. XVII ст. в Україні налічувалося близько тисячі міст та містечок [7]. Містечка істотно відрізнялися від міст і за характером управління. Більшості з них було надане магдебурзьке право, що забезпечувало ширше самоврядування з виборною міською радою та низку пільг [5].

Галицькі міста XVI сторіччя були власністю короля, магнатів, дрібної

шляхти та духовного кліру. Власники споруджували міста за певним ідеалістичним планом, відповідно до якого місто мало визначену форму і етнічні громади: польська, вірменська, єврейська або українська – отримувала свою територію. Домінантами кварталів були сакральні ландшафти: костьол, церква і синагога. Костьолу виділяли найзручніше місце у ландшафті містечка.

Наприкінці XVI сторіччя у містах та містечках з'являються вулиці, часто відділені за національною ознакою мурами, ровами та брамами. Українська частина містечка була спочатку сільським передмістям, але отримала права польських міщан, перейшовши до категорії містечка.

До середини XVIII сторіччя Поділля перетворилось на регіон з переважанням містечкових селитебних ландшафтів, зі структурами єврейських «штетлів». Знаходячись у постійному контакті з християнським населенням, євреї залишилися ізольованими серед інших етнокультур, зберігаючи свої стереотипи поведінки та відповідний господарсько-культурний тип природокористування.

У 1857 році на території Східної Галичини проживало 340 819 євреїв, що становило 11,25 % від загальної кількості населення [6]. Наприкінці XIX сторіччя кількість єврейського населення збільшилась майже до 14 %, що дає підставу стверджувати про значний вплив на структуру селитебних ландшафтів. Євреї проживали у містах та містечках, через які проходили важливі торговельні шляхи

За даними Статистичного комітету Російської імперії, у 1858 р. на території України налічувалось 113 міст та 547 містечок, у яких мешкало відповідно 1,2 та 1,3 млн. осіб. До цього треба додати 58 міст та 138 містечок, що у 1846 р. розташовувалися на західноукраїнських землях. Як бачимо, у середині XIX ст. головною формою територіальної організації міського розселення були містечка. Хоча найбільшого поширення вони набули на Правобережжі та західних землях України (61 % загальної кількості), ця форма розселення була характерною також для Лівобережжя (20 %) та Південної степової зони (19 %) [9].

Розподіл містечок за групами людності засвідчив, що майже 75% мережі становлять середні (2-10 тис. осіб), 21 % – малі та 4 % – великі містечка. Деякі

вчені також стверджують, що в Україні у XIX – на початку XX ст. існували лише єврейські містечка і практично не було українських. Єврейське населення надавало українським містечкам тієї специфіки, якої не мала Росія, де не було євреїв за смугою осілості. В Україні єврейське населення було затиснуте цією «смугою» у містечках і позбавлене права жити у містах та селах.

На початку радянської доби, за даними міського перепису 1923 р., єврейськими вважалися лише 17 % усіх містечок. Іншими словами, в Україні переважали українські містечка зі специфічним укладом життя. Розподіл містечок за групами людності засвідчив, що майже 3/4 їх мережі становлять середні (2-10 тис. осіб), 21 % – малі та 4 % – великі містечка. Єврейське населення надавало українським містечкам тієї специфіки, якої не мала Росія, де не було євреїв за смугою осілості. На початку радянської доби, за даними міського перепису 1923 р., єврейськими вважалися лише 17 % усіх містечок. Різке зменшення населення, а й відповідно зниження культурного впливу на ландшафтні комплекси відбувалось внаслідок репресій німецьких окупантів, внаслідок чого багато євреїв під час перепису записалось українцями або поляками. У роки другої світової війни єврейське населення Поділля майже повністю винищено [2].

Характерну структуру етноландшафтів містечок формували впродовж сторіч сільські селитебні та фортифікаційні ландшафти, формуючи характерний образ ландшафту, в якому натуральні компоненти поступово насичуються культурними. Структурною ознакою етнокультурного ландшафту містечка є взаємні просторові співвідношення селитебних кварталів за національною ознакою. У традиційний містечковий ландшафт сьогодні проникають чужі етнотрадиції, найнесподіваніші етнокультурні домінанти. Безповоротно знищуються ресурси культурного спадку. Архітектура містечка піддається деформації і уніфікації, втрачаються ознаки локальної будівельної традиції. Етнокультурні ландшафти містечок Поділля значно диференційовані. Тут розташовані культурні ландшафти, перетворені багатовіковою діяльністю етносів, насичених численними пам'ятками матеріальної культури. До

найцінніших належать садибні і палацово-паркові, сакральні-тафальні ландшафти, белігеративні ландшафти.

Загалом, культура містечок є більшим поняттям, ніж сума мистецтв та пам'яток культури. Це – образ життя, зумовленого місцем і часом. Культура – це духовна атмосфера, яка створюється людьми та етносами у гармонії з ландшафтом.

Для відродження містечка існує багато складових: пам'ятки історії, архітектурний стиль та архітектурна спадщина, власне ландшафти (натуральні та антропогенні), привабливість та зручність містечкового середовища, давні та сучасні етнічні традиції, місцеві товари та ремесла, торгівля, індустрія розваг і спорт, субкультури, місцеві свята та ритуали.

Культурно-історичні пам'ятки на території Поділля розміщені нерівномірно: найбільше їх збереглося в західній частині, трохи менше – в центрі і ще менше – на сході. Під охороною держави в регіоні знаходиться 46 пам'яток археології, історії та монументального мистецтва, 2000 пам'яток архітектури та сім історико-культурних заповідників.

Найбільше (39,9%) історико-культурних пам'яток Поділля зосереджено на території Тернопільської області. За оцінкою рейтингу областей щодо історико-архітектурного потенціалу України, області Поділля займають високі позиції. Так, за кількістю цих пам'яток Хмельницька область посідає четверте місце (6% від загальної кількості по країні), Тернопільська – 7 (4,54% від загальної кількості по країні), а Вінницька – 8 (4,52% від загальної кількості по країні). Хронологічний діапазон пам'яток охоплює сім століть: з XIV по XX.

Оскільки особливістю Поділля є наявність невеличких містечок із значним потенціалом пам'яток історії та культури, пов'язаних із життям і діяльністю визначних осіб, це може сприяти розвитку екскурсійних маршрутів різної спеціалізації: літературних, архітектурних, мистецьких, історичних. Для заповідання етнокультурних ландшафтів містечок оптимальним є створення регіональних ландшафтних парків, які є природоохоронними рекреаційними установами місцевого або регіонального значення і формуються з метою

збереження в природному стані типових або унікальних природних комплексів та історико-культурних об'єктів і забезпечення умов для організованого відпочинку населення [2].

Висновок. На формування етнокультурних ландшафтів містечок Поділля найбільше вплинула демографічна та етнологічна ситуація у різні часові відрізки, у наслідок чого, особливістю Поділля є наявність невеличких містечок із значним потенціалом пам'яток історії та культури. У ХХІ століття постало важливе питання, щодо збереження ландшафтних особливостей містечок Поділля, що є можливим, якщо найближчим часом розпочати масштабну програму відновлення малих міст Поділля.

Список використаних джерел

1. Боржковскій В. Следы древних поселений / В. Боржковскій // Кіевская старина. Т. XXXVII. – К., 1892. – С. 122-123.
2. Воловик В. М. Етнокультурні ландшафти містечок Поділля / Воловик В.М. – Вінниця : ПП «О. Власюк», 2011. – 270 с., іл. XXXVII. – К., 1892. – С. 122-123.
3. Вологодцев И. К. Особенности развития городов Украины. – К. : Господарство України, 1930. – 205 с.
4. Гудченко З.С. Некоторые особенности архитектуры местечек Украины (конец XVIII – начало XX вв.) / З. С. Гудченко // Советская этнография. – 1978. – № 5. – С. 109-118.
5. Когут О.В. Місто Проскурів у 80-х роках ХІХ століття / О.В. Когут, С.Ф. Руденко // Культура Поділля: історія і сучасність: Матеріали наук.-практ. конф. – Хмельницький, 1993. – С. 14-16.
6. Литвинов А. І. Стародавні поселення Поділля (Пониззя) / А. І. Литвинов // Вісник Вінницького політехнічного інституту. – 1995. – № 2. – С. 27-3
7. Лихачев Д.С. Образ города / Д. С. Лихачев // Историческое краеведение в СССР: Вопросы теории и практики: Сб. науч. ст. – К. : Наукова думка, 1991. – С. 181-188.
8. Місто // Енциклопедія українознавства. – Т. 4. – Львів, 1994. – (Репринтне відтворення видання 1955-1984 р.). – С.1585-1596.
9. Первая всеобщая перепись населения Российской империи, 1897. XXXII. Подольская губерния / Изданіє центрального статистического комитета министерства внутреннихъ дель под редакцією Н. А. Тройницкаго. – СПб. : Типографія СПб. Акц. Общ. Печ. И писчебум. Дела въ Россіи, 1904. – 285 с.

СЕКЦІЯ 4

КАРКАСНІ ЕТНОКУЛЬТУРНІ ЛАНДШАФТИ

ЕТНОКУЛЬТУРНІ ЛАНДШАФТИ ТИВРОВА

Воловик В.М.,

доктор географічних наук, професор кафедри географії
Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського

Фадєєва Т. Ю.,

кандидат географічних наук, асистент кафедри географії
Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського

Ядрами етнокультурних ландшафтів є каркасні селитебні ландшафти, де розташовані і тривалий час існують місцеві етноси. Найяскравіше етнокультурні особливості місцевого населення регіону проявили у ландшафтній структурі містечок, до яких як синонім може вживатись «історичне місто», якщо воно має традиційну поквартальну забудову, відповідне культурне, історичне та архітектурне середовище. Під «містечком» розуміють селитебний ландшафт, з поквартальною забудовою і вираженим етнокультурним (моно- або полі-) ядром, яке є носієм місцевої культури [1]. Їх максимальний розвиток припадає на XVI – початок XX сторіччя.

Одним з таких містечок є Тиврів у Вінницькій області, відоме з 1505 року. Формування селитебних ландшафтів розпочалося на правому схилі долини Південного Бугу. Певний час селом володіли пани Кліщівські, якими було збудовано перший костел [4]. У 1629 році згадується як село у списках подимного податку Брацлавського воєводства. У 1744 році отримало статус містечка. Серед інших етнокультурних індикаторів у формуванні відповідних ландшафтів потрібно виділити такі:

- 1772 р. – розпочалася епідемія чуми; у центрі містечка, на Чорній горі

ставили кам'яні хрести, що мали «сакральний», «чудодійний» захист; збереглися до сьогодні;

- перша половина XIX сторіччя – пожвавлення торгівлі, відкриття суконної фабрики, винокурні, пивоварного заводу, млинів. Більшістю власників або орендарів були євреї;
- друга половина XIX сторіччя – більшість угідь у містечку (3141 десятина) належали польському поміщику Ярошинському [4];
- початок XX сторіччя – засновано новий пивоварний завод, почала працювати перша гідроелектростанція. У цей період Тиврів був класичним містечком з яскраво вираженим «штетлом» з кривими й вузькими вуличками;
- 1944 р. – створення єврейського гетто у зоні румунської окупації.

До сучасних етнокультурних пам'яток, які формують ландшафтну структуру містечка потрібно віднести: костел св. Архангела Михаїла, палац панів Ярошинських, парк закладений Гейденом, млин (рис. 1).

Римо-католицький костел св. Архангела Михаїла згадується від 1569 року, але був спалений козаками під час повстання Хмельницького. Від нього залишився тільки фрагмент стіни понад Південним Бугом. У 1752 р. на його місці почали будувати новий і завершили споруду у 1760 році. Це був одна з найбільших католицьких споруд на Поділлі. У період панування радянської влади костел використовували не за призначенням: під зернові склади, пізніше – завод пластмасових виробів. У 1991 р. почали реставрувати комплекс, а у 2010 р. – відкрито чернечий дім та почали активно відновлювати сакральну пам'ятку містечка (рис. 2) [2]. Монастирська стіна з червоної цегли, розташована обабіч костелу, за непідтвердженими даними, є рештками тиврівського замку.

Палац Ярошинських збудовано на схилі долини Південного Бугу у 1778-1784 роках. Розташований нижче за схилом від костелу та має довжину понад 150 м. Будівля палацу сильно спотворена (у 1898 році була сильна пожежа), з інтер'єрів нічого не збереглося. У будівлі функціонує ліцей-інтернат (рис. 3).

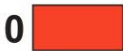

	1		2		3		4		5		6		7		8
	9		10		11		12		13		14		15		16
	16		17		18		19		20		21		22		23
	24		25		26		27								

Рис. 1 Сучасна структура етнокультурних ландшафтів
містечка Тиврів

Палацово-паркові ландшафти. *Схиловий тип місцевості.* Урочища: 1 – насипна поверхня (1-2 м) подвір'я палацу, вкрита ґрунтосумішами під насадженнями грабу звичайного, ялини звичайної та чагарників; 2 – будівля палацу на насипній поверхні з ґрунтосумішей; 3 – слабкопоката поверхня схилу (3-5⁰), складеної сірими лісовими ґрунтами під парковим комплексом (клен гостролистий, граб звичайний); 4 – слабкопоката поверхня схилу (3-5⁰), складеної сірими лісовими ґрунтами під різнотрав'ям; 5 – стадіон на горизонтальній насипній поверхні (на місці балки), складеній сірими лісовими ґрунтами під різнотрав'ям; 6 – ґрунтові доріжки парку шириною 1-1,5 м. *Ландшафтно-технічні системи:* 7 – асфальтовані доріжки парку шириною до 2 м; 8 – будівлі (склади, гаражі); 9 – кам'яна брама.

Сакральні ландшафти. *Схиловий тип місцевості.* Урочища: 10 – насипна вирівняна поверхня подвір'я костелу, вкрита ґрунтосумішами під різнотравними асоціаціями. *Ландшафтно-технічні системи:* 11 – будівля костелу; 12 – кам'яна загорожа з коморами (у задовільному стані).

Селитебні ландшафти. *Схиловий тип місцевості.* Урочища: 13 – малоповерховий тип ландшафтів на слабкопокатій поверхні схилу з нарізними та насипними терасами, складеному сірими лісовими ґрунтами під будівлями. *Вододільний тип місцевостей.* Урочища: 14 – малоповерховий тип ландшафтів на вирівняній поверхні плакору, складеній сірими лісовими ґрунтами під будівлями, садами та городами.

Дорожні ландшафти. *Заплавний, надзаплавно-терасовий, схиловий і вододільний типи місцевостей.* Урочища: 15 – ґрунтові дороги завширшки до 2 м з включеннями кам'яної бруківки. *Ландшафтно-технічні системи:* 16 – дорожні насипи з покриттям з асфальту (завширшки до 3 м) та кам'яної бруківки; 17 – дерев'яний міст на бетонних опорах.

Сільськогосподарські ландшафти. *Схиловий тип місцевості.* Урочища: 18 – польові ландшафти на слабкопокатій поверхні схилу (3-7⁰), складеної сірими лісовими ґрунтами під садами, городами, сінокосами. *Вододільний тип місцевості.* Урочища: 19 – польові ландшафти на вирівняній поверхні плакору (1-2⁰), складеної сірими лісовими ґрунтами під садами, городами, сінокосами.

Водно-рекреаційні ландшафти. *Заплавно-руслівий тип.* Урочища: 20 – річище річки Південний Буг шириною 20-30 м; 21 – гранітні пороги висотою до 1 м; 22 – заплава, складена алювіальними чорноземоподібними ґрунтами з осоково-очеретяними асоціаціями та заростями верби та вільшаника. *Надзаплавно-терасовий тип.* Урочища: 23 – вирівняна слабкопогорбована поверхня тераси, складена алювіальними чорноземоподібними ґрунтами під різнотравними асоціаціями та деревними заростями. *Ландшафтно-технічні системи:* 24 – будівля гідроелектростанції та млина. *Схиловий тип.* Урочища: 25 – балка зі слабкопокатими схилами, складена сірими лісовими ґрунтами під деревно-чагарниковими заростями та руслом струмка шириною 1-2 м.

Інші позначки. Інше: 26 – напрям течії річки Південний Буг; 27 – межі палацово-паркового комплексу.

Поблизу палацу розташовано дендропарк з насадженнями лип, дубів та грабів, частково у занедбаному стані. Рельєф сильно почленований: у нижній частині – великий яр зі струмком, захарашений сміттям, у центральній – шкільний стадіон (рис. 4). Навколо парку збережено рештки мурованої стіни з червоної цегли. У найкращому стані – головна брама маєтку.

Водяний млин на правому березі (у межах надзапlavної та запlavної місцевостей) Південного Бугу споруджено у 1907 році на гроші Ярошинських [3]. Функціонує до сьогодні.

Рис. 2 Костел св. Архангела Михаїла

Рис. 3 Палац, вид з тилу

Рис. 4 Парковий ландшафт (з видом на стадіон)

Висновок. Польські та українські садибні і сакральні-тафальні, промислові ландшафти Брацлава мають значний етнокультурний потенціал і можуть бути основою для виділення комплексних охоронних зон у районі схилу правого берегу Південного Бугу. Охоронні заходи у вигляді музеєфікації сакральних, тафальних, промислових ландшафтних комплексів у містечку є найефективнішим методом збереження етнокультурної спадщини. Вони дозволяють долучати культурні пам'ятки до регіональних та локальних туристичних маршрутів. Роботи з музеєфікації об'єктів польської етнокультурної спадщини Браїлова стимулюватимуть розвиток туризму в регіоні. Вони є пріоритетними, що пов'язано з комплексністю етнокультурних ландшафтів та можливістю увявити історико-культурний образ подільського містечка.

Список використаних джерел

1. Воловик В. М. Етнокультурні ландшафти містечок Поділля : монографія / В. М. Воловик. – Вінниця : ВНТУ, 2011. – 270 с., іл.
2. Костел Архангела Михаїла [Електронний ресурс] / Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Костел_Архангела_Михаїла. – Назва з екрану.
3. Малаков Д. В. По Брацлавщині (от Винниці до Тульчина) / Д. В. Малаков. – М. : Искусство, 1982. – 174 с.
4. Містечка Східного Поділля / Під заг. ред. Григорія Денисика. – Вінниця : Видавництво «Тезис», 2002. – 92 с.

СЕКЦІЯ 5

САКРАЛЬНІ І ТАФАЛЬНІ ЛАНДШАФТИ

SAKRALNE ZABYTKI POZNANIA

Volovyk Oleksandr

student, Wyższa Szkoła Bankowa, Poznań, Polska

Bogata historię miasta odzwierciedlają wysokiej klasy zabytki, prezentujące szeroką gamę stylów – od romanizmu do modernizmu. Najcenniejsze zabytki, w tym unikatowy w Europie zespół renesansowej zabudowy Starego Rynku, zgromadzone są w trzech rejonach: Ostrowa Tumskiego, Starego Miasta i Centrum. Niezwykłe wrażenie robi po tężna bryła niedawno odrestaurowanego zamku cesarskiego, ostatniego zamku wybudowanego w Europie. Swoich amatorów mają także bogata poznańska secesja i pozostałości XIX – wiecznych fortyfikacji.

Najbardziej rozpowszechnione krajobrazy etniczno-kulturowe w Poznaniu są sakralne, które zaczynają powstawać od X wieku. Większość z nich znajduje się w sąsiedztwie z historycznym centrum miasta i ma głównie tylko polską genezę, chociaż miasto przez długi czas pozostawało pod wpływem kultury niemieckiej (1815-1918 r.). Ogromna większość krajobrazów reprezentowana jest przez klasyczne kościoły, których liczba przekracza 20 (rys. 1). Przeanalizujemy najważniejsze z nich.

Najstarsza jest *bazylika Archikatedralna św. Apostołów Piotra i Pawła*. Tuż po utworzeniu pierwszego biskupstwa (968) w pobliżu palatium książęcego i rotundy fundowanej w 965 r. na Ostrowie Tumskim Mieszko I rozpoczął budowę trójnawowej bazyliki wczesnoromańskiej [1]. Po II wojnie św. odbudowana w formie gotyckiej. W podziemiach można zobaczyć relikty pierwszej katedry, grobowce pierwszych władców oraz baptysterium. Wewnątrz warte uwagi są płyty nagrobne z XIV i XV wieku, ołtarz główny gotycki z 1512 r. oraz Złota Kaplica w której znajduje się

późnogotycka, kamienna chrzcielnica z pocz. XVI w. Na piętrze dawnego klasztoru zlokalizowano pomieszczenia wystawowe “Galeria u Jezuitów”.

Kościół bernardynów – pierwotnie gotycki, zbudowany w 1473 r. Dwuwieżowa fasada z charakterystycznymi wysokimi hełmami pochodzi z początku XVIII w., zaprojektowana przez Jana Adama Stiera. Zabytkowe wyposażenie zostało zniszczone w czasie wojny. W okresie świąt Bożego Narodzenia warto zobaczyć jedną z największych szopek bożonarodzeniowych w Polsce.

Synagoga przed wojną należał do zarządu gminy żydowskiej. Został zbudowany przed I wojną światową. Po wojnie budynek mieścił magazyny Archiwum Państwowego. Żydzi odzyskali budynek w 1999 roku. Synagoga została otwarta 2009 roku [6]. W mieście znajduje się *dom modlitw Muzułmańskiego Związku Religijnego*. Drugą muzułmańską grupą wyznaniową w Poznaniu jest Liga Muzułmańska w RP mająca swój meczet w Poznaniu [5]. Ale budynek nie ma wartości historycznej, kulturowej i architektonicznej.

Wniosek. Sakralne zabytki Poznania mają przestrzenne osobliwości. Większość z nich dominują w krajobrazie miasta, są równocześnie kulturalnymi indykatorami obsady zamieszkałego punktu i tworzą jądro historycznych kwartałów.

Lista używanych źródeł

1. Bazylika Archikatedralna św. Apostołów Piotra i Pawła [zasób elektroniczny] / Tryb dostępu: <http://www.poznan.pl/mim/turystyka/koscioly-zabytkowe,poi,2471/bazylika-archikatedralna-sw-apostolow-piotra-i-pawla,39370.html>
2. Kościół Najświętszej Maryi Panny In Summo [zasób elektroniczny] / Tryb dostępu: <http://www.poznan.pl/mim/turystyka/koscioly-zabytkowe,poi,2471/kosciol-najswietszej-maryi-panny-in-summo,40386.html>
3. Kościół Najświętszego Serca Jezusowego i Matki Boskiej Pocieszenia. Sanktuarium Matki Bożej Różańcowej [zasób elektroniczny] / Tryb dostępu: https://pl.wikipedia.org/wiki/Ko%C5%9Bci%C3%B3%C5%82_Naj%C5%9Bwi%C4%99tszego_Serca_Jezusowego_i_Matki_Boskiej_Pocieszenia_w_Poznaniu
4. Kościół pw. św. Jana Jerozolimskiego za murami w Poznaniu [zasób elektroniczny] / Tryb dostępu: https://pl.wikipedia.org/wiki/Ko%C5%9Bci%C3%B3%C5%82%C5%9Bw._Jana_Jerozolimskiego_za_murami_w_Poznaniu

5. Meczet w Poznaniu [zasób elektroniczny] / Tryb dostępu:

https://pl.wikipedia.org/wiki/Meczet_w_Poznaniu

6. Witkowski Rafał. Żydzi w Poznaniu. Krótki przewodnik po historii i zabytkach. – Poznań : Wydawnictwo Miejskie Poznania, 2012.

СКЕЛЬНІ МОНАСТИРІ ПОДІЛЛЯ – УНІКАЛЬНИЙ ВИД САКРАЛЬНИХ ЛАНДШАФТІВ

Атаман Л. В.

кандидат географічних наук,

Вінницький державний педагогічний університет

імені Михайла Коцюбинського

Сакральними ландшафтами називають антропогенні ландшафтні комплекси, які виконують духовну функцію, яка пов'язана з релігійними потребами людей. Часто сакральні ландшафти є об'єктами паломництва, а тому ця категорія територіальних утворень збігається з поняттям святих місць, які існували на кожному етапі розвитку людства.

Важливою ознакою сакральних ландшафтів є збереження сакральної (священної або духовної) функції території або об'єкту протягом усього часу існування. Навіть при зміні релігійної та етнічної належності, що відбувається в результаті різних історичних подій: зміні влади, релігійного напрямку, вони не втрачають свого сакрального значення. Наприклад, багато православних церков на Поділлі у період панування Речі Посполитої перепрофілювали на католицькі костели, а у період радянської влади багато церков взагалі перетворювали у склади, заводи, сільради. Проте з часом вони знову повертались до свого духовного призначення. Спілкування з цими місцями завжди супроводжувалось і супроводжується особливим ставленням до них.

Поняття «сакральних ландшафтів» часто збігається з поняттям «сакральних просторів». Проте вони не є тотожними, адже сакральні

ландшафти завжди виступають сакральними просторами, проте не всі сакральні простори є сакральними ландшафтами, адже сакральним може бути окреме урочище (а це частина ландшафту), місцевість.

Сакральні простори, поділяють на три групи: *релігійні, природні й історичні*. Природні сакральні простори вміщують унікальні особливості рельєфу, гідрографічної мережі і рослинного покриву. До релігійних сакральних просторів належать релігійні будівлі, а також місця, де відбувались важливі релігійні події. До історичних сакральних просторів доцільно віднести місця видатних подій в історії людства чи окремого етносу, які зберігають духовну сутність у наш час [3].

Найбільш давніми та загадковими є природні сакральні простори, які виражені яскравими, красивими та загадковими сакральними об'єктами. Це, звичайно, річки, озера, гори, ліси (або окремі дерева).

Біля або в середині сакральних природних об'єктів люди часто створювали релігійні будівлі (церкви, монастирі) саме в тих місцях, які вважалися священними від доісторичних часів. Унікальні властивості того чи іншого природного об'єкту виокремлювались над іншими територіями, що формували однорідний ландшафт. Так, на Поділлі унікальними сакральними ландшафтами є скельні монастирі, які ідентифікують як священні місця, що мають неоціненну духовну цінність.

В середній течії Дністра найкраще збереглися і, одночасно, найбільш відомими є Лядовський, Бакотський та Непоротівський скельні чоловічі монастирі. Менш відомими і майже не дослідженими є Сокілецький та Субочський монастирі. Існує також близько десятка печер чи їх залишків, культове призначення яких цілком доведене [1].

Лядівський Усікновенський скельний чоловічий монастир вважається одним із семи чудес Вінниччини. Він розташований на скельній терасі 90-метрової гори над Дністром, що протікає поблизу с. Лядова Могилів-Подільського району. Це один із найдавніших православних скельних монастирів України.

Лядівський монастир існував уже в XI ст., але самі печери були вирубані приблизно у VII ст. н. е. Засновником Лядівського монастиря є родоначальник православного чернецтва у Київській Русі Антоній, який висік у схилі лівого берегу Дністра келію, яка збереглася донині, і вважається однією з головних святинь монастиря [1].

Перший і головний печерний храм Лядівського монастиря – церква Усікновення глави Іоанна Предтечі. Другий храм – це церква Святої Великомучениці Параскеви П'ятниці. Вона з'єднана з першим храмом переходом у крейдяній товщі. Третій храм був створений на пам'ять про преподобного Антонія. Він розташований поруч із його келією і з'єднаний з нею печерним переходом. На території Лядівського скельного монастиря є старовинне Антонієве джерело, яке століттями функціонувало і зцілювало паломників.

Нині Лядівський скельний монастир перетворився на один із духовних центрів Поділля, місце релігійного паломництва та популярний туристичний об'єкт. Аби побачити цей унікальний скельний монастир, туристи піднімаються крутими стежками на майже стометрову гору. До того ж, місцевість, у якій розташована обитель, надзвичайно мальовнича: з оглядового майданчика відкривається чудовий краєвид на долину Дністра, який звивається, утворюючи яскраві природні ландшафти.

Бакотський Свято-Михайлівський скельний чоловічий монастир знаходиться за 3 км на захід від с. Гораївка Кам'янець-Подільського району Хмельницької області в урочищі Монастирисько, над водами Бакотської затоки Дністровського водосховища. Розмістився монастир в середині Білої гори (120 м). Виникнення Бакотського Свято-Михайлівського монастиря пов'язують з функціонуванням міста Бакоти.

Місцевість, де розміщується Бакотський скельний монастир має важливе історико-культурне значення. Біля підніжжя Білої гори знайдені крем'яні знаряддя праці пізнього палеоліту. В урочищі Монастирисько вивчено залишки великого трипільського поселення III-II тисячоліть до н.е. В околицях Білої

гори виявлені пам'ятки черняхівської культури, що датуються першою половиною I тисячоліття н.е. та рештки ранньослов'янських поселень. Нині територія монастиря знаходиться в межах Національного природного парку «Подільські Товтри».

Отож, сакральні ландшафти є складовою частиною селитебного класу антропогенних ландшафтів, які сформувались під впливом етнокультурних особливостей Подільського регіону. Даний тип ландшафтів є одним із найстаріших поміж інших типів цього класу.

На Поділлі знаходиться велика кількість скельних монастирів. Більша частина яких знаходиться на скелястих берегах Дністра. Свого часу їх налічувалося близько двадцяти. Найвідомішими є Лядівський та Бакотський скельні монастирі. На сьогодні скельні монастирі Поділля відроджуються і стають духовними обителями для тисяч християн, які здійснюють паломницькі походи та екскурсії.

Роль і значення скельних монастирів Поділля є безцінною. Мальовнича природа скель Дністра та національного природного парку «Подільські Товтри» (на території якого знаходиться Бакотський монастир), приваблює тисячі паломників та туристів. Сакральні ландшафти Середнього Придністер'я перетворилися на місце масового паломництва.

Скельні монастирі Поділля є унікальними сакральними ландшафтами, а також неоціненними пам'яткою культури нашого народу. Розташування монастиря на берегах Дністра буде завжди приваблювати не лише людей релігійних, але й звичайних туристів, дивуючи й захоплюючи їх своєю загадковістю та незвичною величністю.

Список використаних джерел

1. Винокур І., Горішній П. Бакота: столиця давньоруського Пониззя. - Кам'янець-Подільський: Центр поділлєзнавства, 1994. - 363 с.
2. Воловик В. М. Етнокультурні ландшафти: регіональні структури і природокористування. – Вінниця: ТОВ «Вінницька міська друкарня», 2013. – 464 с.
3. Денисик Г. І. Антропогенне ландшафтознавство: навчальний посібник. Частина І. Глобальне

САКРАЛЬНІ ЛАНДШАФТИ НАЙБІЛЬШИХ МІСТ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ ЯК ОСНОВА РОЗВИТКУ ПІЗНАВАЛЬНОГО ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОГО ТУРИЗМУ

Добинда І. П., к. геогр. н., **Григор'єва Г.В.**, к. геогр. н.

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Сакральні пам'ятки є одними із найпоширеніших історико-культурних рекреаційних атракцій регіону, адже вони зустрічаються у переважній більшості населених пунктів. Основою сакральних пам'яток є архітектурні споруди (церкви, костели, синагоги), що вказує на їхню підпорядкованість архітектурним пам'яткам. Дещо меншу роль тут відіграють пам'ятки церковного (культового) походження: ікони, царські ворота, виносні хрести, іконостаси, скульптура, фрагменти різьби, підсвічники, зразки міднолітої пластики (іконки, складні, наперсні та напрестольні хрести), церковне начиння, зразки ковальського ремесла, церковне шитво, художні тканини, церковний одяг, плащаниці тощо. У дослідженнях сакральних ландшафтів, останні мають цінність разом з архітектурою [1, 2].

Найдавніші, найзбереженіші і найпривабливіші об'єкти сакральних ландшафтів знаходяться у великих містах. На території Волинської області такими є Луцьк, Нововолинськ, Ковель та Володимир-Волинський. Проте через те, що Ковель та Нововолинськ є порівняно молодими містами, визначних пам'яток архітектури тут не має. Окремої уваги при вивченні сакральних ландшафтів заслуговують пам'ятки дерев'яного зодчества, однак вони зустрічаються, головне, у сільських населених пунктах.

Велике значення для культурного надбання області мають культові споруди сакрального типу, з-поміж яких відзначимо пам'ятки м. Луцьк, зокрема,

кафедральний собор святих апостолів Петра і Павла з монастирем єзуїтів та підземеллями, що був збудований у стилі ренесансу в 1639р. Вони, разом із єзуїтським колегіумом, були зведені для потреб ордену єзуїтів, якому й належали. Монастир єзуїтів включає в себе чотири об'єкти. Сам монастир, Петропавлівський костел та келії споруджені у 1606-1610 рр., а от дзвіниця датується 1539 р. Нині костел є діючим кафедральним собором римокатолицької церкви Луцької дієцезії і часто відвідується як місцевим населенням, так і прибулими туристами.

Ще однією величною туристичною сакральною спорудою Луцька є комплекс монастиря та костелу Святого Хреста бернардинів. Він є одним із фарних (найстаріших) костелів, який у середині XVII ст. був подарований ордену бернардинів. А у 1752-1755 рр. звели його нову муровану будівлю, яку в XIX ст. відібрали у бернардинів і передали православної громаді міста. Сьогодні він має назву Свято-Троїцький кафедральний собор. Монастир бернардинів є сакральною пам'яткою 1752 р. – поч. XX ст., проте деякі його елементи мають визначений час утворення, зокрема, келії та костел монастиря відносяться до 1752-1755 рр., а брама – до 1876 р.

Монастир домініканців – це перший католицький монастир на території Луцька, бо був споруджений у 1321-1390 рр. До XIX ст. він відігравав роль католицького монастиря, але з приходом радянської влади на територію області, поряд з іншими монастирями міста, закривається і домініканський. Саме через це до сьогоднішніх днів не дійшов костел монастиря, адже був розібраний. Впродовж наступних років монастир використовувався по-різному, а тепер є духовною семінарією. Його особливістю є те, що він складає собою частину історико-культурного заповідника «Старий Луцьк» і входить до більшості туристичних маршрутів міста.

Визначною пам'яткою сакральної архітектури є Покровська церква, яка виступає єдиним збереженим православним храмом королівського періоду. Перший (дерев'яний) храм був збудований між XIII і XV ст., який на поч. XVII ст. згорів і в 1638 р. був збудований інший. Храм від початку належав католикам,

а саме ордену василіан (XVIII-1826 р.), проте після переходу до православних, він згорів і був відбудований у 1876 р. Сьогодні вони використовують його як кафедральний собор. Колись тут була ікона Волинської Богоматері, яка відноситься до XIII-XIV ст. і є найбільшою історико-культурною сакральною пам'яткою Волинської області не архітектурного типу. У ній поєднані два стилі писання – європейський та візантійський. Покровська церква також входить до «Старого міста» і його туристичних маршрутів.

Приміщення монастиря шариток належало до костелу Святої Трійці, який до сьогодні не зберігся. Кафедральна кам'яниця, що залишилася від нього, є приміщенням даного монастиря. Костел був споруджений у XVI ст. та перебудований у XVIII ст. Сьогодні цю будівлю займає курія Луцької римокатолицької єпархії та резиденція Луцького єпископа і не відображає свого історичного минулого.

Монастир бригідок розпочав свою дію у 1624 р. на території палацу Альбрехта Радзивілла, однак у 1845 р. його знищив вогонь. Та найбільшої шкоди архітектурі завдало те, що в її стінах тривалий час була тюрма. Для цього вся ліпнина була збита та добудовано третій поверх. У 1960-х рр. у колишньому монастирі було музичне училище. Сьогодні ж тут функціонує чоловічий монастир.

Ще однією спорудою, яка зарахована до переліку пам'яток архітектури і містобудування «Старого міста» є лютеранська кірха, яка збудована у 1906 р. для лютеранської громади Луцька в неоготичному цегляному стилі. Також під час німецької окупації вона виконувала роль головного храму німецьких колоністів на Волині. За роки радянської влади будівля кірхи була головним архівом області. З отримання Україною незалежності і до тепер вона належить громаді баптистів.

В Луцькому замку також був православний кафедральний храм Івана Богослова, який вважається першим християнським храмом Луцька, бо його спорудили у 1175-1180 рр. Хоча в пізніші часи його неодноразово перебудовували, все ж збереглися рештки, що є частиною першого храму. Він

зроблений із плінфи – широких і плоских плит із кам'янистого матеріалу, який випалювали спеціальним методом, що часто застосовували у будівництві храмів того періоду на Русі та у Візантії.

Також на території м. Луцька є три сакральних споруди, які нині виконують інші функції. Найперше, до таких віднесемо Вірменську церкву, яку звели в 1427 р., а на сьогодні вона є житловим будинком. Відзначимо й синагогу (1626-1629 рр.), яка використовується спортивним клубом «Динамо» та монастир тринітаріїв (1729 р.), який зараз відведений під військовий шпиталь.

На території Луцька є ряд втрачених сакральних споруд, які були знищені. До таких відносяться караїмська кенеса (XVIII ст.), кафедральний костел Святої Трійці (1427 р.), церква Івана Богослова (1175-1180 рр.), костел Святого Якуба (XVI ст.), костел Марії Магдалини та монастир боніфратів (XVII ст.) [1, 2, 3, 5].

Об'єкти історико-культурного заповідника «Стародавній Володимир» розповсюджені по території м. Володимир-Волинського. Чи не найвизначнішою сакральною пам'яткою Волині є Свято-Успенський собор, який постав ще у часи Київської Русі. Так, у 1156 р. правнук Володимира Мономаха, Мстислав Ізяславич, що був удільним князем у Володимирі, а пізніше великим Київським князем, збудував новий храм на честь Успіння Пресвятої Богородиці. Освячення храму відбулося в 1160 р. Під храмом знаходяться 6 великокнязівських, 2 єпископські і багато гробниць інших знатних осіб. Важливим є й те, що тут похований князь Мстислав. Однією зі святинь храму є древній Хрест-Голгофа XIV ст. На території, приналежній собору, розміщені також пам'ятники українських князів. До комплексу Успенського собору відносяться старожитності пізніших історичних епох. Так, будинок із дзвіницею побудований у 1494 р., а мури з брамою – у XVII ст.

Василівський храм (ротонда), що також знаходиться у Володимир-Волинському, відноситься до сакральних споруд XII ст. Первісна його архітектура була сумішшю місцевого стилю з елементами готики і романських рис. Існує думка, що замовником спорудження цього храму також був князь Мстислав, на честь перемоги над хорватами.

Наступною пам'яткою сакральних будівель є костюл святих Якима й Анни, що збудований у 1752 р. у стилі бароко єпископом Адамом Война-Оранським на місці дерев'яного храму, зведеного Анною Збараською у 1554 р. Саме ця церква була на території Володимирського замку. Костел кілька разів знищували пожежі. Все ж, відновлений він був у середині XVIII ст. в стилі віденського бароко. Він сьогодні є римо-католицькою парафіяльною церквою.

Миколаївська церква споруджена у 1780 р. як каплиця, у перехідних бароково-класицистичних архітектурних формах на кошти уніатського єпископа Порфирія Скарбки Важинського. Вона також відноситься до релігійних пам'яток і сьогодні є православною церквою. Кафедральний собор Різдва Христового (раніше Костел Розіслання Апостолів), що зведений у 1770 р. у стилі пізнього бароко, вважається найоригінальнішою його пам'яткою на Волині. Сьогодні у ньому діє кафедральний собор [1, 4, 5].

Нарешті, у м. Ковелі відзначимо три архітектурних сакральних об'єкти. До першого з них віднесемо приміщення колишньої єврейської Великої синагоги, побудованої в 1886-1907 рр. Натепер вона слугує приміщенням місцевої швейної фабрики «ВКФ „Ковель”». Іншою спорудою є Свято-Михайлівська церква (1903 р.), яка належить до архітектурно-художніх зразків Волинської монументальної архітектури. З-поміж новітніх сакральних споруд варто згадати церкву великомученика Пантелеймона, що була закладена у грудні 2002 року.

Список використаних джерел:

1. Добинда І. П. Характеристика сакральних пам'яток Волинської області та їхнє територіальне поширення / І. Добинда // Геополітика і екогеодинаміка регіонів: научний журнал Том 10. Випуск 2. - Сімферополь, 2014. - С. 515-519.
2. Ковальчук Є. До питання збереження пам'яток сакрального мистецтва у храмах Волині // Українська культова архітектура у світовому контексті: Мат. міжн. наук. конф. – К., 2001. – С. 96-101.
3. Ковальчук Є. Пам'ятки давнього сакрального мистецтва у Луцькому Свято-Троїцькому соборі // Минуле і сучасне Волині та Полісся: Свято-Троїцький собор в історії Луцька та Волині: Матеріали XVII Волин. обл. наук. конф., присвяч. 250-річчю від дати завершення будівництва Луцького собору Святої Трійці та 125-річчю з часу його освячення як православ. кафедр. собору. – Луцьк,

2005. – С. 18–21.

4. Круль В. П. Територіальний розподіл пам'яток архітектури та містобудування Волинської області / В. Круль, І. Добинда // Географічна наука і практика: виклики епохи: матеріали міжнародної наукової конференції, присвяченої 130-річчю географії у Львівському університеті (м. Львів, 16-18 травня 2013р.) – Л.: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2013. – С. 276-280.

5. Памятники градостроительства и архитектуры Украинской ССР: Ил. справ.-каталог. в 4-х т. / [Госстрой УССР и др.; гл. редкой.: Н. Л. Жариков (гл. ред.) и др.]. - К.: Будівельник, 1983. – Т. 1. – 160 с.

МЕМОРІАЛЬНИЙ КОМПЛЕКС «ХАЩУВАТСЬКА ТРАГЕДІЯ» – ЄВРЕЙСЬКИЙ НЕКРОПОЛЬ ПОДІЛЛЯ

Ситник О.І., Браславська О.В.

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

Хлевнюк О.Я.

Гайворонський районний краєзнавчий музей
Кіровоградської області

Єврейська національна меншина формувалася упродовж тривалого історичного періоду і займала чільне місце серед населення Поділля. Віками євреї впливали на суспільні, економічні, культурні та політичні процеси, що відбувалися у Подільському регіоні. Проте, упродовж століть влада активно визначала формування способу життя єврейської національної меншини. Заохочення до лихварства і торгівлі у період Польського королівства, смуга осілості, заборона володіти землею та займатись сільським господарством за часів Російської імперії, участь у радянських ідеологічних та економічних експериментах визначали буття єврейського народу [2].

Формування особливого статусу єврейської національної меншини Поділля у період перебування у складі Російської імперії було прямим наслідком дискримінаційної політики стосовно євреїв, що проявилася через смугу осілості та регулювання їхньої діяльності жорсткими нормами. Землі

Поділля стали територією, де євреї отримали право на проживання. Через ці обмеження для проживання основна маса єврейського населення була зосереджена у містах (37,6%) і невеликих містечках (39,8%) смуги осілості, а у селах вони становили лише 2,8% до основного населення. Оскільки в смузі осілості іудеї не могли володіти землею, займатися сільськогосподарським виробництвом, але мали право володіти різного роду мануфактурами в містах постійного проживання, це й сформувало їх специфічний соціально-економічний статус [2].

Окремі подільські містечка, у яких була значна кількість єврейського населення, зберігали національний колорит, що, у свою чергу, визначало їхнє повсякдення, соціально-побутові умови життя, економічні особливості. У багатьох поселеннях міського типу його частка суттєво перевищувала питому вагу цієї меншини відносно всього населення певного регіону. Внаслідок такої концентрації, іудейські громади помітно вплинули на розвиток значної кількості міст і містечок Поділля й України загалом, формування їх архітектурної своєрідності. Дослідники звертають увагу не тільки на архітектуру синагог чи забудову єврейських кварталів, але й на кладовища, які були невід'ємним компонентом місць компактного проживання євреїв [5].

Одним із таких містечок було Хащувате, нині центр сільської Ради Гайворонського району Кіровоградської області, розташоване на лівому березі р. Південний Буг за 7 км від районного центру, що стало відоме завдяки трагічним подіям під час Другої світової війни та найбільшим в Європі меморіалом пам'яті жертв Голокосту.

Село Хащувате згадується у документах з 1362 р., у кін. XVIII – поч. XX ст. мало статус містечка, мешканцями якого були євреї та українці. На поч. XX ст. у ньому нараховувалось близько 6000 чоловік населення, жили і працювали талановиті ремісники і майстри усіх спеціальностей. Вироблялась олія, крупи, також працювало чимало стельмашень, перукарень, харчевень, шевських, кравецьких та інших майстерень, були заїжджі двори-готелі. Щотижня відбувалися великі ярмарки, де торгували зерном, худобою, різними

товарами промислового та кустарного виробництва. У містечку діяли єврейська та українська школи, працювали лікарня, пошта, кінотеатр, синагога, православна церква, залізнична станція. На поч. 1941 р. у Хащуватому населення складало 4335 чол., серед яких переважали євреї (3171 особа) [3,4].

З початком Другої світової війни почалось планомірне і послідовне знищення єврейського населення і 16-20.02.1942р. ця кривава трагедія не оминула Хащувате. За свідченням Леоніда Солгутовського розстрілювали позвірячому, цілими сім'ями. Офіційний список розстріляних склав 783 загиблих, решта – 180 невідомі (існує думка, що їх було значно більше) , серед яких за документальними свідченнями нараховується 376 дітей [3].

Після війни на місці розстрілу було споруджено скромний меморіал, до якого щороку 16 лютого та 9 травня приїздили люди з близького та далекого зарубіжжя – Росії, Узбекистану, США, Ізраїлю, Німеччини (рис. 1).

Рис. 1 Меморіал жертвам Голокосту (зберігся до наших днів)

А кілька років тому Міністерство культури України оголосило місце

розстрілу на єврейському кладовищі пам'ятником культурної спадщини місцевого значення і внесло до державного реєстру пам'яток. Згодом Борис Ташлицький (уродженець Гайворонського району, заслужений будівельник Росії) висловив ідею спорудження на місці розстрілу величного меморіалу. Одразу ж було створено опікунську раду з організаційних питань та благодійний фонд «Меморіал Хашуватської трагедії», правління якого очолив заслужений журналіст України, редактор обласної газети «Україна-Центр» Юхим Мармер. Перші пожертви на будівництво меморіалу надійшли від Бориса Ташлицького, Іларіона та Юхима Мармерів, Леоніда Купітмана, Леонарда Лідберга, композитора Ігоря Крутого (уродженця м. Гайворон) та багатьох інших. Будівництво меморіалу розпочалося восени 2013 р. і завершилось за рекордні 8 місяців [1] (рис.2).

Рис. 2 Меморіальний комплекс «Хашуватська трагедія», відкритий у 2014 р.

«Хашуватська трагедія» – таку назву отримав найбільший у Європі меморіальний комплекс жертвам Голокосту. Він вражає не тільки розмірами, а й насамперед глибоко продуманим змістовим та емоційним наповненням.

На вимуруваній Стіні плачу викарбувані прізвища розстріляних (рис. 3).

Але й досі не всі прізвища загиблих встановлені і робота з уточнення списків розстріляних триває, і, у разі віднайдення нових прізвищ, Стіна плачу буде ними доповнюватися [3,4].

Рис. 3 Фрагмент Стіни плачу із зазначеними прізвищами загиблих

Висока самобутність, гострота почуття, яскравість народного художнього мислення свідчать про глибоко особисте ставлення майстрів до інтерпретації канонічних композиційних схем і сюжетів, а відтак – дозволяють вбачати зв'язок між сьогоденням і минулим та поширенням на українських землях єврейської культури [5].

9.05.2014 р. відбулося урочисте відкриття меморіалу. У якому крім жителів села, взяли участь численні гості з-за кордону, Києва, Кіровограда, Одеси, сусідніх областей тощо.

Під час заходу правозахисник, член Гельсінської спілки, позаштатний радник прем'єр-міністра України, голова Асоціації громадських громад

України Йосип Зісельс зазначив: «Зараз, коли маємо так багато проблем, дуже важливо не забувати загиблих. Ця пам'ять завжди з нами. Україна втратила мільйони своїх синів і дочок. Серед них – півтора мільйона євреїв. Цю цифру важко досягнути. Ми повинні завжди нести із собою пам'ять про них. Бо це дуже важлива наша складова. Без пам'яті ми не можемо йти далі. Нині в нашому житті відбуваються дуже важливі переміни. Серед Небесної сотні є троє євреїв, і ми відчуваємо пам'ять також про них. Коли були на Майдані, ми не відчували себе людьми тієї чи іншої національності, ми відчували себе частиною єдиної великої України, як і зараз. Сподіваюсь, що нелегкі нинішні часи з їхніми негараздами швидко минуть. Незважаючи на всі проблеми, держава, уряд приділяють значну увагу утвердженню міжнаціональної і міжконфесійної злагоди» [3,4].

Список використаних джерел

1. Белые птицы в февральском небе: [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://uc.kr.ua/2017/02/22/belye-ptytsy-v-fevralskom-nebe/>
2. Кононенко В. В. Єврейське населення Поділля (40-і рр. ХХ ст. – початок ХХІ ст.): монографія / В. В. Кононенко. – Вінниця: Нілан-ЛТД, 2017. – 370 с.
3. Слідами «Хашуватської трагедії»: про партії смертників та найбільший в Європі меморіал розстріляним євреям: [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://persha.kr.ua/article/132771-slidamy-hashhuvatskoyi-tragediyi-pro-partiyi-smertnykiv-ta-najbilshyj-v-yevropi-memorial8/>
4. Хашуватська трагедія: [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://day.kyiv.ua/uk/article/poshta-dnya/hashchuvatska-tragediya>
5. Ходорковський Ю.І. Єврейські некрополі України. Серія «Некрополі України» / Ю.І. Ходорковський. – К.: Видавництво «Інтерграфік», 1998. – 80 с.

САКРАЛОГЕОГЛІФИ

Канський В.С., кандидат географічних наук,

Канська В.В., кандидат географічних наук.

Вінницький державний педагогічний університет

імені Михайла Коцюбинського

Перші антропогенні геогліфи з'явилися на поверхні нашої планети багато тисяч років тому. Людей завжди приваблювали великорозмірні об'єкти, які виконують довготривалу інформативну функцію. Це, як здавалось самій людині, наближало її до чогось божественного і таємничого.

З певних причин, до цього часу визначення терміну «геогліф» залишається недосконалим. Про це свідчать різноманітні джерела [1, С. 58, 5], і є небагато науковців, які б ґрунтовно займалися цим питанням. Однак, часто виникає плутанина в їх назвах. Наприклад, замість того, щоб просто сказати *дендрогліф*, виникає безліч назв, таких як: написи з дерев, великорозмірні написи з дерев, ленд-арт, тощо [4].

За нашим баченням, *геогліф* – це створений людиною (спеціально чи нецілеспрямовано), природою, або ж невідомого походження гліф, геометричний або фігурний рисунок чи візерунок, в будь-якій зовнішній геосфері, що виконує інформативну функцію. З попереднього визначення виникає ряд таксаційних ознак відповідно до їх розташування у геосферах: у літосфері – літогеогліфи (індекс – *GL*), гідросфері – гідрогліфи (*GH*), атмосфері – атмогеогліфи (*GA*), біосфері – біогеогліфи (*GB*). Кожен клас має підкласи: літогеогліфи поділяються на петрогеогліфи, педогеогліфи та ін., відповідно до гірської породи, з якої вони складені; гідрогліфи мають підклас – кріогеогліфи; атмогеогліфи поділяються на вапоргеогліфи, капногеогліфи і фосгеогліфи; біогеогліфи на фіто- та зоогеогліфи, в яких виділяються ще мортгеогліфи. Також є класифікації відповідно до їх походження, розміру, часу виникнення та часу функціонування, форми,

рухливості, тощо [3].

Символіка у житті людей займає особливе місце, і це не потребує на даний момент детального пояснення. Сакральні місця, підсилені певною символікою, надають ще більшого ефекту вірі у «вищі сили». Особливо це стосується штучно створених великорозмірних сакральних символів – *сакралогеогліфів*. За класифікацією антропогенних ландшафтів виділяють клас *сакральних ландшафтів*. Сакральні ландшафти – сукупність сакральних місць чи просторів на певній території, яка пов’язується з дуже істотними подіями або через її унікальні географічні характеристики [2, С. 307].

Саме завдяки сакралогеогліфам сакральні місця стають найбільш впізнаваними. Наприклад, якщо порівняти декілька сакральних місць на нашій планеті, таких як Гори Кайлас у Тибеті, сакральне урочище в Карпатах [2, С. 308] і площу Св. Петра у Ватикані, то перший упізнаваний образ сакрального місця для багатьох людей буде образ площі Св. Петра, а це і є сакралогеогліф. Таких прикладів можна наводити багато. Тому сакралогеогліфи – це певні упізнавані у всьому світі «маркери», образ яких швидко і надовго закарбовується у пам’яті людей.

Сакралогеогліфи – це геогліфи, призначені для проведення сакральних обрядів (молебні, ритуали, обряди вінчання, жертвопринесення, тощо), які виконують сакральну інформативну функцію. Завдяки їм *підсилюється* сакральність та духовність певного місця, де проводиться обряд. Вони можуть бути створені із гірської породи, штучного матеріалу чи різновидом біогеогліфу. Наприклад, Стоунхендж поблизу міста Солсбері в Англії (за геосферою розташування – *GL*); «Зелений собор» в Нідерландах (*GB*); Індійський Храмний комплекс Лотоса в м. Нью-Делі (*GL*); Роллрайтські камені в Оксфордширі, Англія (*GL*); Площа Св. Петра у Ватикані (*GL+GB*); таваф навколо Кааби в центрі Священної Мечеті аль-Масжид аль-Харам у Мекці (*GL+GB*) тощо. Наприклад, на площі Св. Петра у Ватикані і в Мекці біогеогліфи виникають періодично – у період, коли площі заповнені людьми. Там формується різновид біогеогліфу – *сакральний антропогліф*.

Біогеогліфи відрізняються відносно недовгим часом функціонування та рухливістю. Антропогеогліфи люди створюють з різною метою: реклама, релігійна хода чи зібрання, звернення уваги на певну проблему тощо. Наприклад, умовно «сакральний» символ географів – глобус. Антропогеогліф «глобус» був створений учасниками XII з'їзду Українського географічного товариства на площі Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, щоб привернути увагу до проблем географічної науки (рис. 1).

Рис. 1 Антропогеогліф, ВДПУ, 2016 р.

Список використаних джерел

1. Брей У. Археологический словарь / У. Брей, Д. Трамп. – М.: Прогресс, 1990. – 368 с.
2. Денисик Г.І. Антропогенне ландшафтознавство: навчальний посібник. Частина I. Загальне антропогенне ландшафтознавство / Г.І. Денисик. – Вінниця: Вінницька обласна друкарня, 2014. – 334 с.
3. Канський В.С., Канська В.В. Геогліфи: суть поняття та основні принципи класифікації // В.С. Канський, В.В. Канська. / Українська географія: сучасні виклики. Том 1. Зб. наук. праць у 3-х т. – К.: Прінт-Сервіс, 2016. – 235 с.
4. Режим доступу: <http://www.wood.ru/ru/lonewsid-23562.html>
5. K. Kris Hirst. Geoglyphs – Worldwide Ancient Art of the Landscape. Режим доступу: <https://www.thoughtco.com/geoglyphs-ancient-art-of-the-landscape-171094>.

РОЛЬ ТА МІСЦЕ САКРАЛЬНИХ ОБ'ЄКТІВ В ТУРИСТИЧНОМУ ПОТЕНЦІАЛІ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

Бахновська О.С.

студентка IV курсу групи АГБ

природничо-географічного факультету

Вінницького державного педагогічного університету

ім. М. Коцюбинського

Релігія як духовна складова культури врегульовує ритм життєдіяльності народу, формуючи етнокультурні традиції. В процесі адаптації та природокористування формуються місцеві релігії, які супроводжуються появою відповідних сакральних ландшафтів, де етнічна територія дискретна, сакральна. Україна багата на сакральні місця – храми, лаври, монастирі, кладовища. Не відстає у цьому плані і наш регіон. На території області є значна кількість культових споруд та сакральних місць, які заслуговують особливої уваги туристів. Таким чином, сакральний туризм може стати додатковим шляхом для залучення інвестицій в економіку області, для підвищення культурно-релігійного інтересу до духовної спадщини регіону.

Об'єкт дослідження. Сакральні місця Вінницької області.

Предмет дослідження. Туристичні властивості сакральних місць регіону.

Результати дослідження. Із здобуттям незалежності в Україні почалося відродження релігії та релігійності її населення. Виникли сотні нових релігійних громад, почали відновлювати свої функції храми, зайняті під клуби, кінотеатри, складські приміщення, споруджувалися нові культові споруди, збільшувався прийом на навчання у духовні заклади. Кількісні та якісні зміни у релігійній ситуації, релігійному житті населення і діяльності служителів культури вимагають осмислення багатьма науками, насамперед гуманітарними, в т. ч. і соціально- економічною географією, в системі якої виникають умови розвитку *географії релігії*, або *сакральної* (від лат. sacra – святий) *географії* [3].

Предметом сакральної географії є територіальна організація релігійного життя та діяльності, а загалом – релігійної сфери. Конкретними реальними об'єктами дослідження є сакральні ландшафти, геопросторові форми цієї організації, зокрема, їх морфологія, зміст, генезис, динаміка, фактори і закони формування та функціонування.

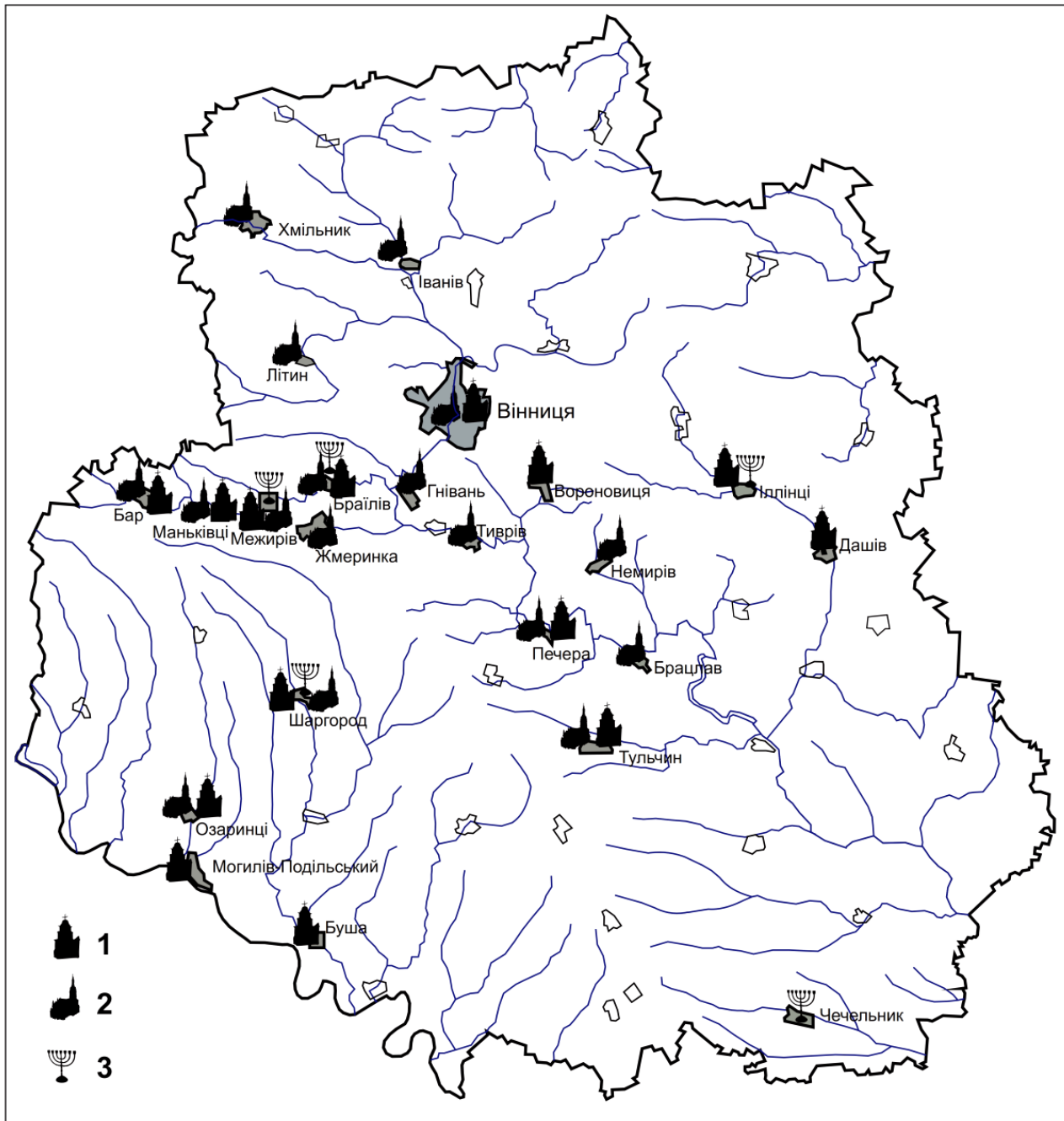
Сакральний ландшафт. Місця проживання автохтонних етносів регіону включають сакральні об'єкти як у вигляді натуральних утворень (водні джерела, річки, озера, гаї, дерева), так і об'єктів етнокультури (сакрально-тафальні комплекси, архітектурні споруди). У такому підході під сакральним ландшафтом розуміють частину етнокультурного ландшафту, яку свідомо виділяють та маркують святими місцями і яка відіграє важливу роль у традиційному світогляді місцевих етносів.

Відповідно до реєстру культурної спадщини ЮНЕСКО, до сакральних ландшафтів відносять територіальні комплекси, культурна цінність яких визначається наявністю священного наповнення і / або культового призначення. У такому розумінні сакральні ландшафти категоріально наближені до антропогенних ландшафтів. До них відносять: святі і священні місця, святилища, тафальні ландшафти [2].

Характеризуючи Вінницьку область можна сказати, що даний регіон має значний потенціал для розвитку сакрального туризму (рис. 1). Проаналізувавши відвідуваність церков та монастирів, як туристичних об'єктів, можна зробити висновки, що частина монастирів Поділля відомі серед респондентів не лише як центри паломництва. Більшість вірян побували у таких місцях як туристи, маючи на меті ознайомлення з історією об'єкта, а не дотримання строгих релігійних канонів монастирського життя.

У Вінниці є понад 50 ландшафтних комплексів християнської підгрупи, два – іудейської, один – ісламської. Для них характерне припідняте розташування: плакорне або у верхній частині схилу горбисто-пасмової місцевості. Тільки два сакральні ландшафти сформовані у межах першої надзапlavної тераси, а храм Блаженної Ксенії Петербурзької розташований на

узбережжі річки Південний Буг.

**Рис. 1 Просторове розташування об'єктів сакральної спадщини
Вінницької області**

Умовні позначки: 1 – православні пам'ятки; 2 – католицькі пам'ятки; 3 – іудейські пам'ятки

Якщо характеризувати наявність священних джерел чи долин, то майже у кожному районі Вінницької області знаходиться декілька, чи хоча б одне джерело або криниця, які в народі вважають цілющими, чудодійними чи святими. Широко відомі джерела у місті Вінниця, селах Гущинці та

Заливанщина Калинівського району, селі Лядова Могилів-Подільського району, селі Житники Муровано-Куриловецького району, селі Остапківці Немирівського району, щороку збирають багато паломників не тільки з області, а й з усієї України (рис. 2).

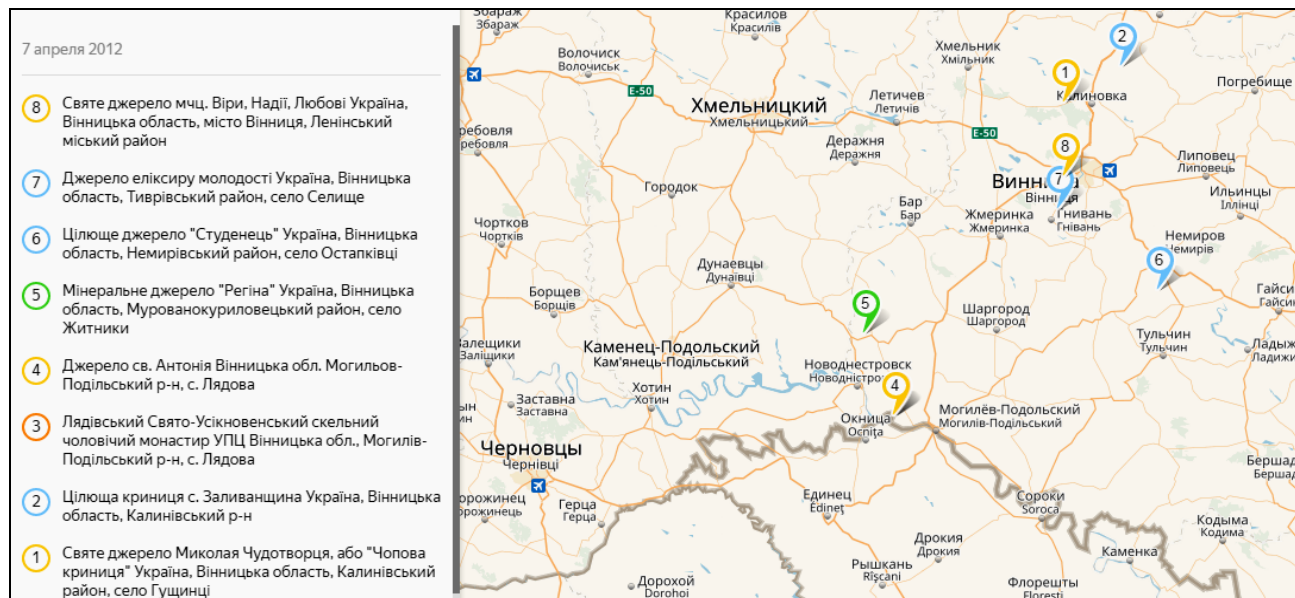

Рис. 2 Водні об'єкти релігійного характеру

Окремим типом сакралізованих природних об'єктів можна виокремити долини, урочища та парки. Особливість процесу їх переведення із профанного середовища у сакральне досить специфічна. На досліджуваній території ці об'єкти поєднані однотипною причиною сакралізації – військові дії та загибель великої кількості людей. Незалежно від достовірної кількості загиблих, їх національності чи релігії, місце, де вони загинули вважається святим. Це пояснюється особливостями сприйняття смерті. Так респондентка описала урочище «Гайдамацький яр» на березі річки Бушанка у Ямпільському районі. Місце досить популярне серед туристів, а екскурсоводи люблять розповідати різні варіанти боїв гайдамак на схилах яру [4].

Причиною сакралізації можуть бути релігійні події, як у Йосафатовій долині [5]. Процес сакралізації таких об'єктів відбувається за принципом «сакралізація від сакрального». Явлення Богородиці, святої для віруючої людини особи, наділило такими ж ознаками і територію, де це, за переказами,

трапилось. Подальша робота на поглиблення віри у особливість цього локуса здійснювалась у двох напрямках – фольклорному (поширення сюжетів, що провокували збільшення паломництва) та матеріальному (масові встановлення хрестів). Обидва вони укорінили у народі віру у сакральність цього об'єкту, не зважаючи на те, що довести істинність видіння неможливо.

Простеживши основні механізми сакралізації природних об'єктів, можемо зробити висновок, що основною метою цього процесу є сприйняття природного об'єкта як святині [4].

Висновки. Сакральні місця Вінницької області мають просторові особливості розташування: більшість християнських підтипів сформовані на місці слов'янських язичеських, для яких характерне підвищене гіпсометричне розташування. Сакральні ландшафти костел – синагога – церква, які є домінантами містечка і міста, одночасно є культурними індикаторами поліетнічного страту ландшафту і формують ядро етнічних кварталів.

Зацікавленість сакральними об'єктами у наш час має тенденцію до зростання, що є свідченням утвердження у свідомості людей християнського способу життя. Водночас сакральні об'єкти є визначальними на ринку туристичних послуг при формуванні сакрально-туристичного продукту. У Вінницькій області сформувалась низка центрів, вузлів, районів територіального розміщення сакральних об'єктів, які потребують уваги з точки зору сакральної географії та розвитку туризму краю.

Вінниччина є перспективною для розвитку паломництва, як особливого виду сакрального туризму завдяки значній кількості сакральних місць, які мають велике духовне, наукове та історичне значення, серед яких на особливу увагу заслуговують Лядівський Свято-Усікновенський чоловічий монастир, Йосафатова долина, Браїлівський Святої Трійці жіночий монастир, Хресна дорога у Шаргороді, Калинівський хрест.

Список використаних джерел

1. Атаман Л. В. Найвідоміші духовні (сакральні) об'єкти у розрізі сакральних просторів Вінницької області

2. Воловик В. М. Етнокультурні ландшафти: регіональні структури і природокористування : [монографія] / В. М. Воловик. – Вінниця : ТОВ «Вінницька міська друкарня», 2013. – 464 с., іл.
3. Соціально-економічна географія України / за ред. О.І. Шаблія. – Львів : Світ, 2000. – С. 409-417.
4. Шудляк Н.О. Святині та святі місця в духовній культурі українців Поділля : дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук / Шудляк Наталя Олександрівна. – Київ, 2016. – 272 с.
5. Шудляк Н. Юсафатова долина – історія і сьогодення / Н. Шудляк // Етнічна історія народів Європи. – Вип. 49. – К. 2016. – С. 146-156.

СЕКЦІЯ 6

ПЕРСПЕКТИВИ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ, УПРАВЛІННЯ ТА ОХОРОНА ЕТНОКУЛЬТУРНИХ ЛАНДШАФТІВ

ПЕРСПЕКТИВИ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ТА ОХОРОНИ ЕТНОКУЛЬТУРНИХ ЛАНДШАФТІВ ПОДІЛЛЯ В КОНТЕКСТІ СТРАТЕГІЇ ЗБАЛАНСОВАНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ

Мудрак О.В.,

доктор сільськогосподарських наук, професор,
завідувач кафедри екології, природних та математичних наук,
КВНЗ “Вінницька академія неперервної освіти”

Постановка проблеми. Проблема збереження генетичних ресурсів рослинного і тваринного світу, пам'яток історії, культури та архітектури є однією із глобальних і актуальних проблем регіону сьогодення. З проблемами охорони і раціонального використання етнокультурних ландшафтів Поділля тісно пов'язані питання формування і реалізації культурно-екологічної мережі регіону. Кількість людей, які бажають відвідати етнокультурні ландшафти Поділля, помилуватись їх красою, пройтись туристичними стежками, ознайомитися з історією краю і пам'ятками культури та архітектури, відвідати заповідні території, з кожним роком зростає. Проте внаслідок зростаючої "туристичної ерозії" все більше порушується цілісність природних, історичних та культурних комплексів, спостерігається збільшення рекреаційного навантаження на біотичне і ландшафтне різноманіття регіону, що призводить до його збідніння.

Результати досліджень. Етнокультурні і рекреаційні ресурси Поділля сприятливі для відпочинку населення й представлені всіма видами: кліматичними, лісовими, ландшафтними, курортологічними, ресурсами

поверхневих вод, своєрідністю флори (в т.ч. лікарських рослин) і фауни (в т.ч. мисливського призначення). Регіон має для розвитку рекреації одні з найкращих в Україні умови: вигідне геополітичне становище та унікальні у європейському і світовому масштабах культурні і природні об'єкти. Він належить до тих, в яких найбільше у кількісному відношенні пам'яток природи, культури, історії та архітектури, що є в державі. Інтерес до цього регіону підсилюється етнічними традиціями, древньою культурою, гостинністю місцевого населення. Регіон відомий як центр паломництва, що обумовлено розташуванням Свято-Успенської Почаївської Лаври (XVI-XX ст.), скельних і печерних монастирів, дерев'яних церков та інших храмів. Щорічно регіон відвідують більше 200 тис. паломників з усього світу [7].

Основною методичною засадою науково-практичного впровадження стратегії збалансованого розвитку регіону має бути збереження територій природно-заповідного фонду (ПЗФ), унікальних археологічних й історико-культурних об'єктів, белігеративних і тафальних ландшафтів Поділля, їх охорона й менеджмент. Вони дуже вразливі і потребують значних капіталовкладень з метою їх збереження для майбутніх поколінь. Їм приділяється мало уваги, тому що малоефективна обізнаність суспільства й відсутня відповідна пропаганда необхідності їх збереження. Вони можуть стати одночасно музеями під відкритим небом, науковими, навчально-методичними й туристсько-рекреаційними центрами, осередками поліпшення соціально-економічного рівня життя.

Поділля – край, що виділяється багатством археологічної та історико-архітектурної спадщини, яка збереглася з давніх часів до нашого часу. Різноманітність, багатство та унікальність цих пам'яток – це результат гармонійного поєднання своєрідних рис природи, людської праці й творчості, різних культурних (етнічних) звичаїв і традицій. Культура регіону унікальна. Вона увібрала в себе духовну спадщину не лише українського, але й російського, польського, єврейського, вірменського і молдавського народів. Багатство історико-культурного й туристично-рекреаційного потенціалу регіону

створюють умови для всебічного задоволення пізнавальних, оздоровчо-спортивних і духовних потреб вітчизняних та іноземних туристів.

Найбільше різноманіття об'єктів історико-культурної спадщини спостерігається в межах Західного Поділля. На державному обліку тут перебуває 1315 пам'яток архітектури і містобудування; з яких 180 – національного значення; 1937 пам'яток історії і мистецтва; близько 1,5 тисячі – археології; 548 об'єктів ПЗФ з них: 13 парків –пам'яток садово-паркового мистецтва (ППСПМ), 9 дендропарків, 1 зоопарк, 1 ботанічних сади; 27 державних та 136 громадських музеїв; 14 з яких носять звання народних. Меморіальних музеїв (музеїв-садиб) діє 8. Серед яких потребують невідкладних ремонтно-реставраційних робіт 63 пам'ятки, в т. ч. 38 національних. Наразі утворено і діє 2 Державних історико-архітектурних заповідники в м. Бережани, Кременець та Національний заповідник "Замки Тернопілля". Підготовлено пропозиції щодо передачі національному заповіднику замків у містах Тернополі, Микулинцях, Тереховлі, селах Язловець і Золотий Потік Буцацького району, селі Кривче Борщівського району. На базі замку 1630 р. у м. Скалат Підволочиського та смт. Вишнівець Кременецького районів відкрито філіали національного заповідника «Замки Тернопілля». Сучасний стан об'єктів історико-культурної спадщини особливо замків потребує термінового проведення консервації, реставрації та благоустрою території. З цією метою підготовлено пропозиції до програми збереження і використання замків Західного Поділля, яких у цьому регіоні 34 – це найбільше по всій Україні. Підготовлено перелік пам'яток архітектури, історії та культури, які не підлягають приватизації [3].

Кількість об'єктів, які мають історико-культурну та архітектурну цінність на території Центрального Поділля, що входять до державного реєстру, – 321, 38 ППСПМ, 1 зоопарк, 1 ботанічний сад. Найбільш відомий Національний історико-архітектурний заповідник "Кам'янець" (м. Кам'янець-Подільський), історико-культурний заповідник "Самчики" (с. Самчики Старокостянтинівського р-у), державний історико-культурний заповідник

"Меджибіж" (Летичівського р-у), літературно-меморіальний музей А. Ахматової (с. Слобідка-Шелехівська Деражнянського р-у), літературно-меморіальний музей ім. М. Островського (м. Шепетівка), Нетішинський міський музей краєзнавства (м. Нетішин), обласний художній та краєзнавчий музеї (м. Хмельницький). Функціонує державний курорт "Сатанів", курорт місцевого значення "Маків", відкрито і розвідано 9 родовищ мінеральних лікувальних вод. Проте, через брак коштів, медичні, освітні та інші заклади, у користуванні яких знаходяться пам'ятки історії та культури, припинили належний догляд за ними. Більшість мистецьких витворів захаращені рудеральною рослинністю, сухостоєм, екзотичні насадження знищуються, руйнуються архітектурні будівлі, замулюються ставки. 8 пам'яток археології, 7 пам'яток архітектури Тернопілля розташовані на територіях, що підтоплюються. На Вінниччині 22 пам'ятки археології руйнуються через підтоплення і зсуви, 41 – через будівництво доріг, дамб, газопроводів і розробку кар'єрів [4].

Значним різноманіттям історичної й культурної спадщини славиться Східне Поділля. На його території знаходиться 4013 пам'яток, з яких – 1434 археології, 1798 історії, 201 монументального мистецтва, 580 архітектури і містобудування, з них 146 отримали статус пам'яток національного значення, а 9 – віднесено до об'єктів пізнавального туризму, 36 ППСМ, 1 зоопарк. На державний облік управління культури взято 3 садиби-музеї та 1 історико-культурний заповідник. Наявність великої кількості археологічних пам'яток підтверджує факти заселеності регіону в різні періоди життя людського суспільства. Серед 1434 пам'яток – 61 городище, 1100 поселень і стоянок, 86 курганних груп та 160 окремих курганів різних археологічних культур від палеоліту до середньовіччя. Всього діє 60 музеїв (краєзнавчих, історичних, літературно-меморіальних, художніх, гончарного й образотворчого мистецтва, садиб, фольклору, партизанської слави, хліба, жертв фашизму, української витинанки, етнографії, воїнів-інтернаціоналістів, почесних громадян) [1].

Для розвитку туристичної діяльності і збереження етнокультурних ландшафтів Поділля доречно було б створити музеї: вишиванки, різьблення по

дереву, лозо- і рогозоплетіння, ткацтва, килимарства, розпису на стінах хат і скринях, млинарства, ковальства, подільської писанки й подільського каменю, бджолярства, природи, зброї, води та ін. Так, музеї *гончарства* (виготовлення посуду, кахлів, іграшок, малої скульптури) доречно створити в містечках і селах: Борщів, Вишнівець, Залісці, Великий Кунинець, Малі Садки, Голгоче, Кременець, Сураж, Гончарівка, Микулинці, Заліщики, Струсів, Скалат, Устечко, Торське, Товсте, Бережани, Підгайці, Копичинці, Буданів, Кам'яногірка, Гушинці, Гончарівці, Новоселівка, Бубнівка, *ткацтва* – Раковці, Медині, Боложівці, Іловиця, Підгірське, Цеценівка, Обич, Бошівка, Вербовець, Дністрове, Боришківці, *килимарства* – Вікно, Вишгород, Кобилля, Шили, Романове, Гори Стрийовецькі, Добриводи, Заруддя, Красносільці, Москалівці, Злащенці, Гаї Розтоцькі, Гаї за Рудкою, Залісці, Медина, Голотки, Кошляки, Богданівка, Кам'янка, Клебанівці, Панасівці, Іване-Пусте, Михайлівці, *лозо- і рогозоплетіння* – Хотовиця, Млинівці, Устечко, Пишківці, Андрушівка, Перемонівка, Коновиця, Кордишів, Піщатинці, Росохач, Гадинківці, Устя Зелене, Високе, Лазарівка, Олеша, Яргорів, Коропець, Колодрібка, Мізяків, Заливанщина, Листопадівка, Майдан Бобрик, Лозувата, Верболози, Лозни, Вербівка, Голосків, Пирогівці, Радянське, *обробки дерева* – Улашківці, Золотий Потік, Гутисько, Купчинці, Пробіжна, Кременець, Микулинці, Устя, *млинарства* – Гущенці, Мізяків, Чудинівці, Трибухи, Пиків, Жигалівка, Озаринці, *цеголень* – Стара Гута, Мізяків, Гущенці, Павлівка, Пиків, Вищеольчедаїв, Вербовець, *гут* – Стара Гута, Нова Гута, *вишиванки* – Бережани, Клембівка, Більче-Золоте, Устечко, Окопи, Трубочин, Дністрове, Кудринці, Теробовля, Білівці, *витинанки* – Підзамочок, Улашківці, Бучач, Пробіжна, Пліхова, Салівка, Бережани, Великий Говилів, Біла, Михвилівка, Бариш, Ягільниця, Теплик, *поташень* – Потуш, Поташня, *вапнярки* – Вапнярка, Наддністрянське, Жван, Галайківці, Кринцілів, Крутилів (вздовж Подільських Товтр), *зброї* (Стрижавка, ставка Гітлера "Вервольф"), *води* ("Регіна" в с. Житники, "Абсолют" в с. Осолинка, "Збручанська", "Сатанівська", "Товтри" в смт. Сатанів, Волочиськ, м. Кам'янець-Подільський, сс. Мукша, Сатанівська Слобідка, Кринцилів,

Іванківці, "Перлина Поділля" в с. Маків) та інші [5, 7].

Одним із ефективних напрямів туристсько-рекреаційної роботи є проведення пропагандистської роботи щодо охорони рідкісних і зникаючих видів тварин і рослин, унікальних і рідкісних біоценозів за рахунок створення "Музею природи". Він, на основі експонатів, відбиватиме наукову й ландшафтну, біотичну й соціально-екологічну цінність території. Метою музею є ознайомлення екскурсантів з біорізноманіттям краю, з ботанічною, зоологічною, ландшафтною, гідрологічною, геологічною, стратиграфічною, ресурсною – соціологічною цінністю, із станом заповідної справи, історією та умовами створення заповідного об'єкту, науковим обґрунтуванням, документами про їх створення, картосхемами розташування, їх місце в регіональній і національній екологічній мережі, матеріалами про вчених, які працювали по їх створенню, звіти за польову практику, наукові роботи [8, 9].

Унікальними етнокультурними, археологічними й історико-архітектурними об'єктами туристичної діяльності на Поділлі повинні стати: 1) "Траянові" вали (оборонні вали) – народна назва старовинних земляних валів, що збереглися на території регіону; 2) об'єкти белігеративних (від латинського *beligero* – вести війну) і тафальних (від грецького *taphe* – "поховання, могила") ландшафтів, зокрема: а) оборонні споруди стародавніх укріплень-городищ різних часів, починаючи від трипілля. В Подільському Придністер'ї археологічно зафіксовано 34 давньоруські городища, лише в районі Бакотського мікрорегіону їх 11; б) замки та їх залишки; в) в'їзні кам'яні і дерев'яні брами; г) окремі населені пункти давньоруських міст Бакота, Ушиця, Каліус, Язлівець, Лядова); д) поодинокі і групи курганів, якими славиться Подільська земля [2, 6].

Незрівняною окрасою етнокультурних ландшафтів є такі археологічні об'єкти Поділля як карстові печери (казкові кам'яні країни) і гроти, які відносяться до Придністерського карстового району, площею 7900 км² і знаходяться поблизу сіл Переволока, Рукомиш, Летяче, Сков'ятина, Міжгір'я, Збручанське, Пилипче, Іване-Пусте, Гермаківка, Вовківці, Юр'ямпіль, Худиківці, Олексинців, Залуччя, Уманці, Бакота, Студениця, Нігин, Черче,

Привороття, Нагоряни, Лядова, Субіч, Карачківці. Понад 15 печер мають наукову, археологічну, спелеологічну, туристичну і пізнавальну цінність [6-7].

Унікальними історико-архітектурними об'єктами етнокультурних ландшафтів є витесані в скельних породах порожнини, які використовуються в світських і духовних цілях – знамениті Бакотський і Лядівський скельні монастирі, печерні монастирі поблизу сіл Субіч, Бермяни, Монастирок, Горигляди, давньослов'янський печерний храм з "Бушинським рельєфом" (с. Буша) [7]. Цінною історико-архітектурною пам'яткою XI-XIV ст. є Лядівський скельний монастир, вироблений у вапнякових скелях. Тут висічені келії, де живуть і правлять 16 монахів.

На території Поділля досить добре збереглася значна кількість давньослов'янських печерних храмів, залишків замків-фортець (XIV-XVIII ст.), різностильових православних, католицьких, іудейських, мусульманських культових споруд XVI-XX ст. Тут знаходиться перлина Поділля – м. Кам'янець-Подільський, "квітка на камені", місто-легенда. В місті розташований Національний історико-архітектурний заповідник "Кам'янець" – один з найпривабливіших туристичних об'єктів України, що за кількістю різноманітних пам'яток (понад 150, лише 60 пам'яток архітектури XII-XIV-XVIII століть) поступається лише Києву і Львову. Він був заснований у 1890 році за участю відомого дослідника Поділля Є.О. Сіцинського, що має понад 50 тисяч пам'яток матеріальної і духовної культури минулих епох. Унікальні історико-архітектурні пам'ятки збереглися в селах і містечках Поділля: Окопи, Кудринці, Скала-Подільська, Бучач, Чортків, Іване-Пусте, Кривче (Тернопілля), Жванець, Бакота, Китайгород, Стара Ушиця, Панівці (Хмельниччина), Буша, Бар, Шаргород, Котюжани, Озаринці та ін. (Вінниччина). Дуже цінними історико-архітектурними об'єктами регіону є культові споруди дерев'яної сакральної архітектури. Всього на Поділлі знаходиться 56 дерев'яних церков [7].

Сучасний економічний розвиток регіону не може забезпечити всіх його потреб, створює низький економічний та соціальний добробут місцевого

населення. Інтереси території вимагають пошуку дієвих засобів для прискорення збалансованого розвитку регіону. Одним із таких чинників є створення в регіоні національних природних і регіональних ландшафтних парків – природоохоронних рекреаційних установ, що мають особливу природоохоронну й історико-культурну цінність і можуть забезпечити збереження об'єктів історико-архітектурної спадщини і етнокультурних ландшафтів загалом. Адже для таких поліфункціональних об'єктів передбачено диференційований режим охорони й використання територій, а також створення спеціальних адміністрацій з управління ними. Саме такі заходи допоможуть максимально ефективно забезпечити збереження цих унікальних археологічних, історико-архітектурних об'єктів і етнокультурних ландшафтів Поділля. Тому що більшість з них знаходяться в незадовільному (занедбаному) стані, потребують оновлення, реконструкції, постійного санітарного догляду, охорони, збереження та раціонального використання.

Створення парків на використання туристсько-рекреаційних ресурсів та етнокультурних ландшафтів Поділля не заперечує доцільності розвитку в окремих його районах промисловості, сільського, лісового, водного господарства. Вони розширяють спектр задоволення соціально-економічних запитів населення, створять можливість уникнути однобічності в господарському розвитку. Однак розвиток всіх галузей господарства повинен підпорядковуватись статусу заповідних об'єктів і в крайній мірі відповідати критеріям природоохоронного менеджменту.

Висновки. Для збереження етнокультурних ландшафтів й ефективного функціонування туристсько-рекреаційної галузі Поділля необхідно вирішити ряд проблем: 1) створити нові організовані місця відпочинку, впроваджуючи заходи з відновлення і поліпшення упорядкування рекреаційних та збалансованого використання етнокультурних ландшафтів; 2) створити туристичні заклади, що відповідають міжнародним стандартам; 3) вдосконалити транспортну мережу і паркінги; 4) створити належну комунальну та інформаційну інфраструктуру; 5) враховуючи екологічний стан біорозмаїття, параметри внутрішнього й

зовнішнього пейзажного розмаїття природних ландшафтів, звести до мінімуму негативний вплив різних видів діяльності на етнокультурні ландшафти (розробити і облаштувати науково-пізнавальні туристичні маршрути й еколого-освітні екскурсійні стежки, визначити норми максимально-допустимого антропогенного навантаження у зонах відпочинку туристів, впорядкувати збирання сміття тощо); б) розробити механізм реальної економічної оцінки біорізноманіття як головної складової природно-ресурсного потенціалу туристсько-рекреаційних ресурсів регіону; 7) зменшити загальне техногенне навантаження на етнокультурні ландшафти, забезпечивши їх екологічну безпеку; 8) детально інформувати рекреантів щодо правил поведінки у кожному конкретному об'єкті історико-культурної спадщини; 9) впроваджувати енерго-, ресурсозберігаючі технології для туристсько-рекреаційних об'єктів і територій; 10) створити і вести кадастр рекреаційних ресурсів; 11) проводити інвентаризацію і оцінку природних та історико-культурних ресурсів; 12) розробити механізм збалансованого використання природного й історико-культурного потенціалу регіону; 13) використовувати місцевий потенціал зеленого (сільського) туризму та народні промисли з проведенням потужної рекламно-інформаційної кампанії; 14) перегляд подальшої забудови населених пунктів із врахуванням їх природних, рекреаційних і етнокультурних особливостей та відродження депресивних районів; 15) проводити комплексний екологічний моніторинг за станом різних видів господарських об'єктів з метою збереження і раціонального використання етнокультурних ландшафтів; 16) здійснювати екологізацію й просвітницько-освітню діяльність на території регіону.

Список використаних джерел

1. Визначні пам'ятки Вінниччини: Альбом / Редак. колегія С. Нешик, К. Висоцька, М. Вдовцов, О. Горба, Ю. Зінько, О. Мудрак, М. Скрипник, С. Царенко, Т. Яременко // Вінниц. обл. краєзн. музей; відп. за випуск К. Висоцька. – Вінниця, 2011. – 400 с.
2. Денисик Г.І. Формування єдиної системи охоронних об'єктів України (на прикладі приміської зони м. Вінниці) / Денисик Г.І., Мудрак О.В., Бабчинська О.І. // Екологічний вісник. – №4 (32). – 2005. – С. 21-24.

3. Доповідь про стан навколишнього природного середовища у Тернопільській області за 2014 рік. – http://menr.gov.ua/documents/Rd_ternopil_2014.doc
4. Доповідь про стан навколишнього природного середовища у Хмельницькій області за 2014 рік. – http://menr.gov.ua/documents/Rd_khmelnysk_2014.doc
5. Мудрак О.В. Охорона та збереження культурних ландшафтів екологічної мережі Поділля в контексті збалансованого розвитку / О.В. Мудрак, В.І. Мокрий. // Наук. вісник НЛТУ: Зб. наук.-техн. праць. – Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. “Ландшафтна архітектура в контексті сталого розвитку”. – Львів: НЛТУ, 2008. – Вип. 18.12. – С. 90–101.
6. Мудрак О.В. Дністровський каньйон – основа перспективного національного природного парку / Дністровський каньйон – унікальна територія туризму: М-ли Міжн. науково- практ. конф. (16-18 трав. 2009 р.). – Тернопіль: Підручники і посібники, 2009. – С. 15–17.
7. Мудрак О.В. Туристсько-рекреаційні ресурси культурно-екологічної мережі Поділля в контексті збалансованого розвитку // Краєзнавчі матеріали в екологічному туризмі. Проблеми педагогічних технологій. – Вип. 5-6. – Луцьк: Твердиня, 2009. – С. 141–152.
8. Мудрак О.В. Стан, проблеми і перспективи реалізації програмно-цільового освітнього проекту “Екошкола – школа майбутнього” / О.В. Мудрак, Г.В. Мудрак // Екологічна освіта: стан, проблеми, перспективи / Зб. наук. пр. [ред. кол. В.Є. Берека (гол.) та ін.]. – Хмельницький: Видавець ФОП Заколотний М.І., 2016. – С. 29–48.
9. Мудрак О.В. Шляхи підвищення рівня екологічної освіти в інтересах сталого розвитку заповідних територій Східного Поділля / О.В. Мудрак, Ю.Ю. Овчинникова // Сучасна екологічна освіта в інтересах сталого розвитку / Зб. наук. пр. [ред. кол. І.Б. Вашеньяк (гол.) та ін.]. – Хмельницький: Видавець ФОП Заколотний М.І., 2017. – С. 24–38.

ДО ПИТАННЯ СТАНОВЛЕННЯ ІНЖЕНЕРНОГО ЛАНДШАФТОЗНАВСТВА

Лаврик О.Д.

канд. геогр. наук, Уманський державний педагогічний університет
імені Павла Тичини

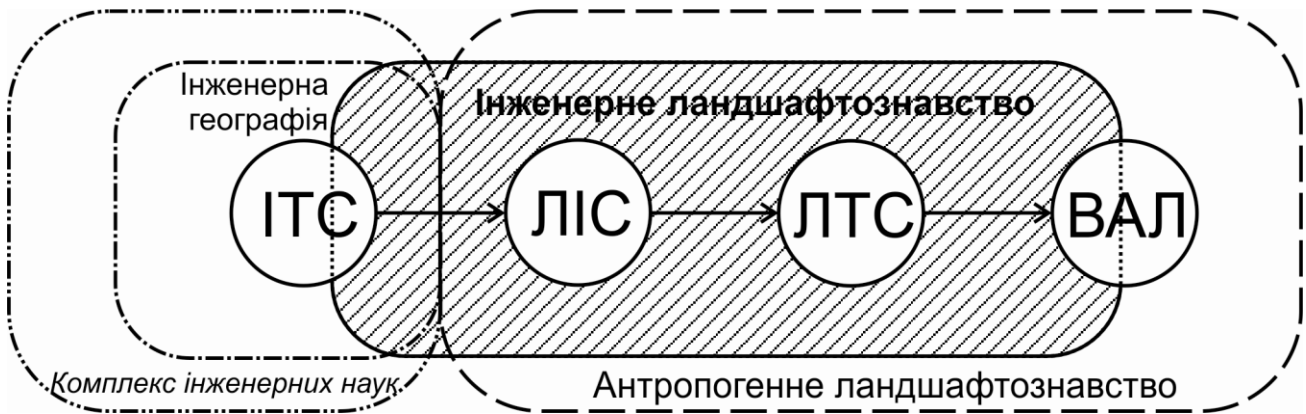
На початку ХХІ ст. антропогенне ландшафтознавство досягло значних успіхів у дослідженні техногенного впливу на ландшафтну сферу. Однак

зважаючи на зазначену проблематику, зараз ця наука не може власними силами досягти мети. Для того, щоб здійснювати детальний аналіз усієї різноманітності антропогенних ландшафтів замало умінь лише фізико-географів і ландшафтознавців. До цієї роботи необхідно залучати фахівців інженерних спеціальностей. Шляхом синтезу знань про структуру та закономірності розвитку ландшафтів і практичних навичок техногенної трансформації природи вчення Ф.М. Мількова та Г.І. Денисика про антропогенні ландшафти може суттєво доповнити інженерне ландшафтознавство – *науковий напрям, спрямований на дослідження ландшафтно-технічних систем як складових ландшафтно-техносфери, їх структури, розвитку, функціонування, зовнішньої та внутрішньої динаміки, яке необхідно здійснювати одночасно на ландшафтному, географічному і геотехнічному рівнях пізнання.*

Уперше ідею про інженерне ландшафтознавство у 1961 р. запропонували московські географи. Однак у їх розумінні «*інженерна географія*» та «*інженерне ландшафтознавство*» вживалися у синонімічному значенні. Насправді ці наукові напрями є різними і мають свої об'єкти дослідження (рис. 1), так само як «антропогенна географія» та «антропогенне ландшафтознавство». Початком розвитку інженерного ландшафтознавства як самостійного напрямку є стаття Ю.П. Пармузіна [6], у якій він на основі багаторічних досліджень природи Сибіру обґрунтував необхідність детального вивчення взаємодії інженерно-технічних споруд з ландшафтами, структуру яких вони змінили.

З середини 60-х років ХХ століття над цією проблемою працював Відділ фізичної географії Інституту географії Академії наук СРСР під керівництвом Л.Ф. Куніцина та В.С. Преображенського. У їх роботах [7] було обґрунтовано поняття «геотехнічної системи». Ф.М. Мільков [5] диференціював терміни «ландшафтно-інженерна система» й «ландшафтно-техногенна система» та розглядав інженерне ландшафтознавство як перспективний напрям у фізичній географії. А.Г. Ісаченко [4] та В.С. Преображенський [7] виокремлювали інженерне ландшафтознавство як прикладний напрям теоретичних досліджень

природних комплексів, які були змінені технічною діяльністю людини.

Рис. 1 Область інтересів інженерного ландшафтознавства

ІТС – інженерно-технічна споруда; ЛІС – ландшафтно-інженерна система; ЛТС – ландшафтно-техногенна система; ВАЛ – власне антропогенний ландшафт.

У зарубіжній географії проводять подібні дослідження у галузі ландшафтно-інженерії. Г. МакКена під «ландшафтною інженерією» розуміє міждисциплінарну галузь, яка передбачає застосування техніки та прикладних наук у проектуванні та створенні антропогенних ландшафтів [10]. М. Сетін проводить такі дослідження, спрямовані на захист забудованих територій (селитебних ландшафтів, О.Л.) від надзвичайних ситуацій різного характеру [9]. Д.Р. Стюард та Е.А. Бернارد поєднують методи інженерії та ландшафтного планування при вирішенні проблем зниження рівня ґрунтових вод [11]. Ф. Селік пояснює екологічні проблеми сучасності з певними прорахунками у ландшафтному плануванні, виокремлюючи новий науковий напрям екологічний ландшафтний дизайн [8]. Починаючи з 2005 р., Міжнародним консорціумом ландшафтно-та екологічної інженерії для захисту та поліпшення навколишнього середовища в умовах зменшення біорізноманіття, опустелювання, глобального потепління та інших екологічних умов було ініційовано видання журналу «Landscape and Ecological Engineering», на сторінках якого представлені оригінальні статті, звіти та огляди з усіх аспектів збереження, відновлення та управління екосистемами.

В Україні основою для розвитку інженерного ландшафтознавства стали фундаментальні роботи науковців в університетах Києва (П.Г. Шищенка,

О.Ю. Дмитрука, М.Д. Гродзинського, Ю.Г. Тютюнника); Харкова (В.Ю. Некоса); Львова (К.І. Геренчука, Я.Р. Дорфмана, М.М. Койнова, І.С. Круглова); Чернівців (Л.І. Воропай, М.М. Куниці, В.М. Гуцуляка, М.В. Дутчака); Одеси (Г.І. Швєбса); Сімферополя (Ю.І. Глущенко, К.А. Позаченюк); Кривого Рогу (В.Л. Казакова); Мелітополя (В.П. Воровки).

З 70-х років ХХ ст. низка представників вінницької школи антропогенного ландшафтознавства на чолі з професором Г.І. Денисиком [1; 2] працюють над дослідженням антропогенних ландшафтів України. Окремі публікації О.О. Антонюк, О.І. Бабчинської, О.М. Вальчук, І.М. Войни, В.М. Воловика, І. П. Гамалій, А.В. Гудзевича, В.В. Канської, А.Г. Кізюн, Л.М. Кирилюка, І.П. Козинської, І.В. Кравцової, Г.С. Хаєцького та Ю.В. Яцентюка стосуються вивчення ландшафтно-технічних систем. Деякі аспекти регіонального поширення ЛТчС були розглянуті автором на прикладі долини Південного Бугу [3]. Однак комплексної та узагальнюючої роботи, яка б поєднала усі попередні теоретичні й практичні дослідження із зазначеної проблематики ще немає.

Цікавими є ідеї та напрацювання географів з Кривого Рогу (В.Л. Казакова, Г.М. Задорожньої, С.В. Яркова), які на прикладі гірничопромислових ландшафтів свого регіону розвивають споріднений напрям «техногенне ландшафтознавство». В основі таких досліджень центральне місце займає одна з генетичних груп антропогенних ландшафтів – техногенні. При такому підході зазначений напрям є більш ширшим, оскільки у структурну організацію техногенних ландшафтів входять ЛІС, ЛТС та ВАЛ.

Зараз інженерне ландшафтознавство як науковий напрям продовжує залишатися на початкових етапах розвитку. У перспективі він має пройти ще довгий шлях становлення для того, щоб стати справжнім вченням. Його місце у системі ландшафтознавчих дисциплін є ще недостатньо визначеним. Однак уже зараз є очевидним, що інженерне ландшафтознавство може також диференціюватися на галузі у залежності від господарської специфіки техногенного блоку ЛТчС (рис. 2). У майбутньому вирішуючи проблеми

взаємодії природи та техніки, ландшафтознавці будуть набувати емпіричного досвіду для вдосконалення наукового апарату; розробки універсальних методик; продукування нових теорій та гіпотез; підготовки фахівців з поєднанням технічних і географічних спеціальностей тощо. Дослідження такого характеру на локальному рівні стануть передумовою для подолання глобальної кризи в ландшафтній техносфері Землі.

Рис. 2 Місце інженерного ландшафтознавства в системі ландшафтознавчих наук

(пунктирною лінією позначені напрями, які будуть розроблені у перспективі)

Список використаних джерел

1. Денисик Г. И. Техногенные ландшафты Подолья, их структура, классификация и рациональное использование : автореф. дисс. ... канд. геогр. наук : спец. 11.00.01 «Физ. география, геофизика и геохимия ландшафтов» / Г. И. Денисик. – К., 1982. – 25 с.
2. Денисик Г. І. Антропогенні ландшафти Правобережної України : монографія / Денисик Г. І. – Вінниця : Арбат, 1998. – 292 с.
3. Денисик Г. І. Антропогенні ландшафти річища та заплави Південного Бугу : монографія / Г. І. Денисик, О. Д. Лаврик. – Вінниця : ПП «ТД «Едельвейс і К», 2012. – 210 с.

4. Исаченко А. Г. Ландшафтоведение / А. Г. Исаченко // БСЭ. – [3-е изд.]. – М. : Гос. науч. изд-во «Большая Советская Энциклопедия», 1973. – Т. 14. – С. 145–146.
5. Мильков Ф. Н. Рукотворные ландшафты. Рассказ об антропогенных комплексах / Мильков Ф. Н. – М. : Мысль, 1978. – 86 с.
6. Пармузин Ю. Инженерное ландшафтоведение / Ю. Пармузин // Земля и люди. – 1968. – С. 266–269.
7. Природа, техника, геотехнические системы / под ред. В. С. Преображенского. – М. : Наука, 1978. – 151 с.
8. Çelik F. Ecological Landscape Design / F. Çelik // Advances in Landscape Architecture / Murat Ozyavuz (ed.). – InTech, 2013. doi: 10.5772/55760.
9. Cetin M. Landscape Engineering, Protecting Soil, and Runoff Storm Water / M. Cetin // Advances in Landscape Architecture / Murat Ozyavuz (ed.). – InTech, 2013. doi: 10.5772/55812.
10. McKenna G. Landscape design for soft tailings deposits / G. McKenna, V. Cullen // Tailings and Mine Waste'08 : 12th International Conference, 19–22 oct. 2008 [Vail, Colorado, USA] : [digest of articles]. – Boca Raton : CRC Press, 2008. – P. 165–173.
11. Steward D. R. Integrated engineering and landscape architecture approaches to address groundwater declines in the High Plains Aquifer / D. R. Steward, E. A. Bernard // Case Studies in Environmental Engineering and Science / A. Bhandari, M. A. Butkus (eds.). – AEESP, 2007. – P. 121-134.

ФЕСТИВАЛЬНИЙ ТУРИЗМ ЯК НАПРЯМ В'ЇЗНОГО ТУРИЗМУ УКРАЇНИ

Семенко Б. В.

аспірант, Київський національний університет ім. Т. Шевченка

Щорічно на території нашої держави проводяться понад 150 фестивалів, проте лише незначну частину з них відвідують міжнародні туристи в Україні. Враховуючи що в світі фестивальний туризм залучає все більшу кількість міжнародних туристів, а також те, що в Україні є всі шанси стати центром подієвого туризму в Європі, на нашу думку розвиток подієвого туризму (складовою якого є фестивальний туризм) відіграє важливу роль за для розвитку міжнародного туризму в Україні. Теоретико-методологічну базу

дослідження фестивального туризму становлять праці А.В. Бабкіна, О.О. Бейдика, Н.Ф. Габчак а також праці щодо специфічних рис подієвого туризму України, М.П. Мальської, П.В. Тищенко, О.В. Шикіна.

Мета дослідження – проаналізувати просторові особливості, функції та перспективи розвитку фестивалів задля збільшення в'їзного туристичного потоку в Україну. Визначити основні проблеми розвитку фестивального туризму в Україні; розробити класифікацію основних видів фестивального туризму; дати визначення основних чинників розвитку фестивального туризму в Україні.

Виклад основного матеріалу. Фундаментальною складовою теоретичної бази дослідження є поняттєво-термінологічний апарат. Різні аспекти подієвого туризму частиною якого виступає фестивальний туризм висвітлено у працях вчених [1-5]. Подієвий туризм – це відносно молодий напрям туризму в Україні, в якому першочерговою мотивацією споживачів слугує інтерес до відвідування певної розважальної, спортивної, музичної або іншої події та прийняття у ній пасивної участі (спостерігача) або активної участь. Важливою складовою успішного подієвого туру є поєднання ним відпочинку, розваги, та рекреації одночасно. З поміж інших видів туризму подієвий туризм вражає своєю атмосферою а також насиченістю програми, видовищністю, яскравістю. Важливою ознакою подієвого туризму є невичерпність його ресурсів. Одним із перспективних напрямів туризму за оцінками Всесвітньої туристичної організації (UNWTO) є подієвий туризм. Фестивальний туризм – тимчасовий виїзд особи з місця постійного проживання в розважально-пізнавальних цілях для прийняття участі в певному фестивальному заході без здійснення оплачуваної діяльності в місці перебування [2]. В той же час не кожна подія являє собою фестиваль. Оскільки подієвий туризм містить такі відмінні атракції – спортивні змагання (олімпійські змагання), виставки, військові паради, покази мод, аукціони, автомобільні та авіаційні салони тощо. Таким чином можна переконатись що фестивальний туризм є складовою подієвого туризму.

Рис.1 Тематичні види фестивального туризму

За масштабом проведення фестивальний туризм поділяється на регіональні фестивалі, національні фестивалі та міжнародні фестивалі.

На сьогодні не дивлячись на те, що в країні проводиться велика кількість фестивалів, статус міжнародного має незначна частина. За для того щоб наша держава могла привернути увагу на світовому ринку в першу чергу потрібно створити програму розвитку фестивального туризму, яка буде складовою стратегії розвитку туризму України, і вона як і в цілому туристична галузь матиме чітку ієрархічну модель управління, із міжвідомчою координацією, яка необхідна в першу чергу для інфраструктурного забезпечення розвитку фестивального туризму в країні. Також ефективним буде виділення регіональних вузлів фестивального туризму. На нашу думку, такими повинні стати «Одеський міжнародний кінофестиваль» в Одесі, Національний «Сорочинський ярмарок» в Полтавській області, київський фестиваль «ГогольFest», який останнім часом змінює свою локацію. Міжнародний фестиваль вогняного мистецтва «Fire Life Fest» в Ужгороді. Вибір проводився

шляхом врахування максимально повного представлення регіону країни а також враховувалась масштабність проведення фестивалю.

Національний «Сорочинський ярмарок» в Полтавській області – це єдиний фестиваль, відвідування якого дає найповніше уявлення як про нашу державу, її народ, так і про його історію і культуру. Серед понад півмільйона людей, які відвідують ярмарок, до 30 делегацій з країн близького та далекого зарубіжжя, представники дипломатичних місій, акредитованих в Україні (за останні десять років захід відвідали представники понад сорока країн світу), понад 300 журналістів друкованих і електронних засобів масової інформації та інші високоповажні гості.

Міжнародний фестиваль вогняного мистецтва «Fire Life Fest» – один з найбільших фестивалів вогню в Україні, в якому беруть участь представники різних країн в тому числі з Німеччини, Франції, Білорусі та інших країн. Беручи до уваги значний туристично-рекреаційний потенціал Закарпаття даний фестиваль дає змогу залучити значну кількість міжнародних туристів, яким також можна запропонувати відвідування міст регіону, багатих своєю історико-культурною спадщиною.

Міжнародний фестиваль «ГогольFest» представляє собою багатодисциплінарний міжнародний фестиваль сучасного мистецтва. В більшості відбувався у Києві в приміщенні музею «Мистецький арсенал», проте починаючи з 2010 року часто змінює своє розташування. Програма фестивалю складається з п'яти напрямків: театр, література, кіно, музика та візуальне мистецтво. Даний фестиваль презентує в Україні кращі зразки новітнього українського та світового мистецтва, дає змогу акумулювати творчі та інтелектуальні ресурси, а також виступає заходом де відбувається фундаментальне представлення українського мистецтва на світовому рівні, що дає змогу залучити до даного заходу велику кількість міжнародних туристів.

«Одеський міжнародний кінофестиваль» – був створений в 2010 році, основною метою якого є підтримка та розвиток українського кінематографа в нашій державі, та за кордоном. Кожного року кінофестиваль включає три

програми: міжнародна, національна та конкурс європейських документальних фільмів. Триваючи протягом 9 днів фестивалю притаманна неповторна атмосфера. Також фестиваль проводить майстер-класи від світових кіномитців.

Враховуючи те, що Одесі не вдалось стати приймаючим містом футбольного турнірі «Євро-2012», місто на жаль недоотримало значну кількість потенційних інвестиційних надходжень, також на сьогодні залишається недостатнім рівень забезпечення міста закладами розміщення високого класу. Тому важливим завданням державних органів влади є першочерговий розвиток інфраструктурного забезпечення міста. За для забезпечення ефективного використання рекреаційно-туристичного потенціалу приморського курорту.

Висновок. Таким чином на наше переконання фестивальний туризм має значний потенціал для збільшення кількості міжнародних в'їзних потоків в Україну. Виділенні міста слугуватимуть регіональними вузлами розвитку фестивального туризму в державі. Проте очевидним є необхідність покращення інфраструктурного забезпечення як виділених центрів так і інших міжнародних фестивалів які проводяться в нашій державі, особливо зважаючи на те, що частка подієвого туризму в структурі міжнародних туристичних потоків постійно зростає.

Список використаних джерел

1. Бабкин А. В. Специальные виды туризма: учебное пособие. – Ростов-на-Дону: Феникс, 2008. – 252 с.
2. Бейдик О. О. Ререакційні ресурси України : Навчальний посібник. – 3-є видання перероб. та допов [Текст] / О. О. Бейдик – К. : Альтерпрес, 2011. – 462 с.
3. Давыденко И.В. Доминанты рынка событийного туризма / И.В. Давыденко // Перспективы развития науки в современном мире : мат. междуна. научно-практич. конф. – Краков, 2012. – С. 97–103.
4. Тищенко П.В. Теоретичні аспекти та розвиток подієвого туризму регіону. – Науковий вісник Ужгородського університету, 2011.
5. Габчак Н.Ф. Сучасний стан фестивального туризму Закарпаття// Географія, економіка і туризм: національний та міжнародний досвід. Матеріали VII міжнародної наукової конференції. Видавничий центр ЛНУ ім. І.Франка. Львів, 2013. – С.109-115.

Зміст

<i>Денисик Г.І.</i>	<i>Етнокультурне ландшафтознавство у Вінницькому педуніверситеті .....</i>	<i>3</i>
Секція 1. Основи теорії і методи дослідження етнокультурних ландшафтів		
<i>Воловик В.М.</i>	<i>Об'єкт і предмет етнокультурного ландшафтознавства .....</i>	<i>9</i>
<i>Коржик В.П.</i>	<i>Етнокультурні ландшафти: питання по суті .....</i>	<i>16</i>
Секція 2. Регіональне етнокультурне ландшафтознавство		
<i>Булах І.І., Шиманська О.В.</i>	<i>Етнокультурні регіони як культурний феномен .....</i>	<i>20</i>
Секція 3. Етнохронотоп: просторово-часові особливості етнокультурних ландшафтів		
<i>Дєдов О.В.</i>	<i>Німецька аграрна колонізація Східного Поділля .....</i>	<i>23</i>
<i>Слівінська А.С.</i>	<i>Демографічні особливості формування етнокультурних ландшафтів Поділля та їх збереження .....</i>	<i>26</i>
Секція 4. Каркасні етнокультурні ландшафти		
<i>Воловик В.М., Фадєєва Т.Ю.</i>	<i>Етнокультурні ландшафти Тизрова .....</i>	<i>33</i>
Секція 5. Сакральні і тафальні ландшафти		
<i>Volovuk O.</i>	<i>Sakralne zabytki Poznania.....</i>	<i>39</i>
<i>Атаман Л.В.</i>	<i>Скельні монастирі Поділля – унікальний вид сакральних ландшафтів .....</i>	<i>42</i>
<i>Добинда І.П.,</i>	<i>Сакральні ландшафти найбільших міст Волинської</i>	

Григор'єва Г.В.	<i>області як основа розвитку пізнавального історико-культурного туризму .....</i>	46
Ситник О.І., Браславська О.В., Хлевнюк О.Я.	<i>Меморіальний комплекс «Хащуватська трагедія» – єврейський некрополь Поділля .....</i>	51
Канський В.С., Канська В.В.	<i>Сакралогеографіфи .....</i>	57
Бахновська О.С.	<i>Роль та місце сакральних об'єктів в туристичному потенціалі Вінницької області .....</i>	60
Секція 6. Перспективи природокористування, управління та охорона етнокультурних ландшафтів		
Мудрак О.В.	<i>Перспективи природокористування та охорони етнокультурних ландшафтів Поділля в контексті стратегії збалансованого розвитку регіону .....</i>	66
Лаврик О.Д.	<i>До питання становлення інженерного ландшафтознавства .....</i>	75
Семенко Б.В.	<i>Фестивальний туризм як напрям в'їзного туризму України .....</i>	80

Наукове видання

ЗБІРНИК МАТЕРІАЛІВ

I Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції
(з міжнародною участю)

**“Етнокультурне ландшафтознавство:
теоретичні та прикладні аспекти”**

28-29 травня 2018 року

Відповідальний редактор – Воловик Володимир Миколайович